

હિટલરના ઇકેટશાસ્ત્રી પર્લે બ્રિટિશ નૌબંદોને ગોલ આંમરડોંગાં પંદ્રે પાસે કાપ્યા

બુલ્લિયાળી પાલકો માટેનું મેગેઝિન

સફારી

જાન્યુ, ૨૦૦૬

178 વીસ રૂપિયા

ભારત vs. પાકિસ્તાન:
ભરતરી નાજાનમાં કોણ
કેટલું પકિવાતું ? બંને શા માટે ?

પૃથ્વીની માનવજાત ઓછી નાશ પામે તે માનવચરિત્ર પૃથ્વી કેવું સ્વરૂપ પામે?

સુપરક્રિયા : આપની કાલના વાઈબ્રેટ ગુજરાતની ગઈકાલે

હાથોનાં ટીમાંનાં સાયલેટ વાતીલાપ

VISIT...

LANZAROTE
Caliente.COM

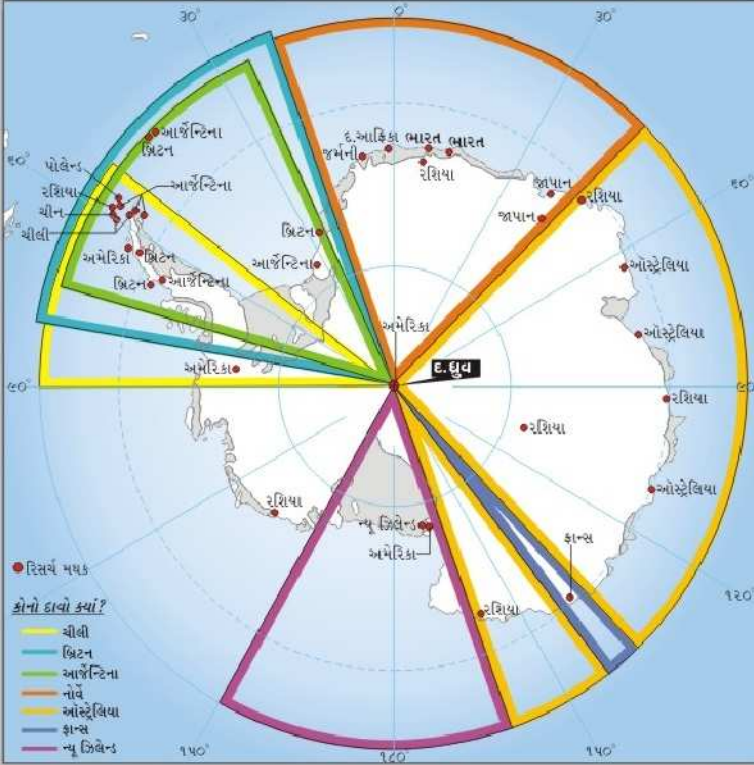
ભાગ અને ભૌગોલિક

એન્ટાર્કટિકા : એક ખંડ ને સાત દાવેદારો

ઉત્તર ધ્રુવપ્રદેશનો બરફ ગ્લોબલ વોર્મિંગને કારણે વધુ ને વધુ ઝડપે પીગળવા માંડ્યો છે, માટે એ તરફ પોતાનો ઉત્તર કાંઠો ધરાવતા દેશો તેના સાગરપેટાળની ખનિજસમૃદ્ધિ પર દાવો નોંધાવી રહ્યા છે. પેટ્રોલિયમ, તાંબું, લોખંડ વગેરેનો અદ્યતન જથ્થો દક્ષિણ ધ્રુવપ્રદેશમાં પણ છે, પરંતુ આવી સ્પર્ધા ત્યાં થતી નથી. આજથી બરાબર ૩૦ વર્ષ પહેલાં જેનો મુસદ્દો ઘડી કાઢ્યો તે Antarctic Treaty નામની આંતરરાષ્ટ્રીય સમજૂતી તેના માટે જવાબદાર છે. જાણી લો વધુ કેટલીક વિગતો :

દક્ષિણ ધ્રુવ ખંડ પર માલિકી કોનો ?

કોઈનો ન હોય, છતાં બધાનો ગણાય તેવો એકમાત્ર ખંડ એન્ટાર્કટિકા છે. જગતના ૪૬ દેશોએ કરેલી આંતરરાષ્ટ્રીય સમજૂતી મુજબ એમ નક્કી થયું છે કે એકેય દેશો એન્ટાર્કટિકા પર માલિકીનો દાવો કરવો નહિ અને તેના પર લશ્કરી અણુ સ્થાપવા નહિ. અલબત્ત, પચાસ વર્ષ લાંબી સમજૂતીની મુદત પૂરી થાય ત્યારે કાયમી હક્ક જમાવી દેવા માટે ઓસ્ટ્રેલિયા, બ્રિટન, ન્યૂ ઝિલેન્ડ, આર્જેન્ટિના વગેરે દેશો જે તે પ્રદેશને વર્ષોથી પોતાનો

ગણાવી રહ્યા છે. (જુઓ, નકશો). લશ્કરી સંઘર્ષ પણ થાય એવું વાતાવરણ ક્યારનું પ્રવર્તી રહ્યું છે. દા. ત. બ્રિટને તથા આર્જેન્ટિનાએ સમાન વિસ્તાર પર અધિકાર નોંધાવ્યો છે. આર્જેન્ટિનાની દલીલ મુજબ એ વિસ્તાર તેના દક્ષિણી છેડા પાસેનો છે, માટે તેનો છે. બ્રિટને આર્જેન્ટિનાના ફોકલેન્ડ ટાપુઓ પોતાના કબજામાં રાખ્યા છે, માટે ફોકલેન્ડના બહાને

એન્ટાર્કટિકાના તે વિસ્તારનું પોતે માલિક હોવાનું કહે છે. (૧૯૫૨ માં તો આર્જેન્ટિનાના ચોકિયાતોએ ત્યાં બ્રિટિશ વિજ્ઞાનીઓ પર ફાયરિંગ કર્યું હતું). અમેરિકાની પણ આડોડાઈ જુઓ : એન્ટાર્કટિકા પર એકેય દેશની પ્રાદેશિક માલિકી તેને માન્ય નથી, છતાં પોતાને માલિકી નોંધાવવાનો અધિકાર હોવાનું તેણે જાહેર કર્યું છે.■

એન્ટાર્કટિકાની ઓળખાવતા આંકડા

1.4	કરોડ ચોરસ કિલોમીટરમાં એન્ટાર્કટિકા ખંડનું ક્ષેત્રફળ
2.3	કરોડ ચોરસ કિલોમીટરમાં પથરાતો શિયાળુ બરફ
4,800	મીટરમાં બરફના કાયમી પોપડાની મહત્તમ જાડાઈ
5,140	સૌથી ઉત્તુંગ પર્વત વિન્સન મેટિકની મીટરમાં ઊંચાઈ
14,000	સૌથી મોટા ભૂગર્ભ સરોવર વસ્તોકનું ચોરસ કિલોમીટરમાં ક્ષેત્રફળ
1,000	ઉનાળા વખતે ૨૭ દેશોના સંશોધકોની અંદાજિત સંખ્યા
61	એન્ટાર્કટિકાનો બધો બરફ પીગળે તો મીટરમાં સાગરસપાટીનો વધારો
8	પૃથ્વીના દક્ષિણ ચુંબકીય ધ્રુવનું કિલો-મીટરમાં વાર્ષિક સ્થાનાંતર
-89.2° C	૧૯૮૩ માં રશિયાના વસ્તોક મથકે નોંધેલું રેકૉર્ડ મિનિમમ તાપમાન

ભૂકોણી ભૂમિ પર ભારતનો દી ભોધા ભમોળ

દક્ષિણ ધ્રુવ ખંડને આર્જેન્ટિના, નોર્વે, ફ્રાન્સ, ઓસ્ટ્રેલિયા વગેરે દેશોએ ૧૯૫૯ માં બર્થ-ડે કેકના ટુકડાની જેમ વહેંચી લીધો, માટે ભારત જેવા બાકીના અનેક દેશો હાથ ધસતા રહી ગયા. ભારતે ૧૯૮૩ માં દક્ષિણ ગંગોત્રી અને ૧૯૮૮ માં મૈત્રી નામનાં બે મથકો નોર્વેના દાવાવાળા એરિઆમાં તેની મંજૂરીથી સ્થાપ્યા. હવે તે ઓસ્ટ્રેલિયાના કથિત વિસ્તારમાં ત્રીજું રિસર્ચ સ્ટેશન ખડું કરવા માગે છે, પણ તે વિસ્તારના નાજૂક પર્યાવરણને ધ્યાનમાં લેતાં ભારતની અરજ સ્વીકારાય તેમ નથી. આજ સુધી ભારતના લગભગ ૧,૦૦૦ વિજ્ઞાનીઓ દક્ષિણ ધ્રુવ ખંડ પર સંશોધન માટે રહી ચૂક્યા છે. દરેક પ્રવાસ અભિયાન વખતે લગભગ ૪૦૦ ટન સાધનસામગ્રીનો પુરવઠો મોકલવાનો રહે છે અને રૂા. ૨૦ થી રૂા. ૨૫ કરોડનો ખર્ચ થાય છે. વ્યક્તિદીઠ જે આયાતી પોશાકનો બંદોબસ્ત કરવો પડે તેની જ કિંમત ૫,૦૦૦ ડોલર કરતાં ઓછી હોતી નથી.■

સફારી

■ માર્ચ ૨૦૦૬ ■ મધ્ય-ફેબ્રુઆરી ૧૯૩૦

તંત્રી, મુદ્રક અને પ્રકાશક :

નગેન્દ્ર વિજય

સંપાદક :

હર્ષલ પુષ્કર્ણા

મુખપૃષ્ઠ ડિઝાઇન તથા લેઆઉટ્સ :

હર્ષલ પુષ્કર્ણા

કલા સહાયકો :

કેશવ ચાવડા, અમિત શાહ, સુનિલ કિશ્ચિયન

માલિક :

હર્ષલ પબ્લિકેશન્સ, અમદાવાદ.

મુદ્રણસ્થાન :

એલાઈડ ઓફસેટ, ગોમતીપુર, અમદાવાદ.

કિંમત : વીસ રૂપિયા

૧૨ અંકોનું લવાજમ :

(ભારતમાં : રૂ. ૨૨૦. પરદેશમાં : રૂ. ૧,૫૦૦)

૨૪ અંકોનું લવાજમ :

(ભારતમાં : રૂ. ૪૪૦)

વેબસાઈટ : www.safari-india.com

ઈ-મેલ :

લવાજમ માટે :

subscriptions@safari-india.com

સૂચનો, પ્રતિભાવો તથા અન્ય માહિતી માટે :

info@safari-india.com

પત્રવ્યવહારનું સરનામું :

હર્ષલ પબ્લિકેશન્સ, ૨૧૨- ૨૧૫,

આનંદ મંગલ-૩, કોર બાયોટેકની સામે,

પરિમલ કોસિંગ પાસે, એલિસ બ્રિજ,

અમદાવાદ-૩૮૦૦૦૬.

ફોન નંબર્સ : ૨૬૪૬ ૧૬ ૯૮ / ૬૬૦૫ ૬૦૫૦

Printed and published by Nagendra Vijay for

Harshal Publications. 212 to 215, Anand

Mangal-3, Opp. Core Biotech, Near Parimal

Crossing, Ellisbridge Ahmedabad-380 006.

Printed at Allied Offset Printers, 14/2, Kalidas

Mill Compound, Gomtipur, Ahmedabad.

Printer, Publisher & Editor: Nagendra Vijay

Owner: Harshal Publications

Registered with the RNI. No. 38380/80

કાયમી ગ્રાહકોએ પત્રવ્યવહાર વખતે

પોતાનો લવાજમ નંબર અચૂક લખવો.

તીરીખ તો બરાબર યાદ નથી, પણ વર્ષ ૧૯૫૭નું હતું. ભારતીય નૌકાદળનું યુદ્ધજહાજ INS રણજીત હિન્દી મહાસાગરમાં હંકારી રહ્યું હતું. મુંબઈથી મૂળ તો તે એડન જવા માટે નીકળેલું, પણ એડનમાં રોગચાળો ફાટી નીકળ્યાના સમાચાર મધ્યરેયે મળ્યા પછી જહાજે પૂર્વ આફ્રિકાની દિશા પકડી હતી. હવે તે કેન્યાના મોમ્બાસા બંદર તરફ આગળ વધી રહ્યું હતું. કાંકો હજી કેટલાક કિલોમીટર દૂર હતો ત્યાં જહાજના વાયરલેસમાં મેસેજ ઝીલાયો. મેસેજ મોમ્બાસા બંદરેથી હતો: ‘આપના જહાજ પર વિજયગુપ્ત મૌર્ય નામના પત્રકાર હાજર છે? જો હોય તો એમને જાણ કરો કે તેઓને મળવા માટે અહીં ગુજરાતીઓની ભીડ જામી છે.’

‘નહિ, એ નામની કોઈ વ્યક્તિ અમારા જહાજ પર નથી!’ INS રણજીત પર ફરજ બજાવી રહેલા કોમોડર એસ. એમ. નન્દાએ પ્રત્યુત્તર આપ્યો. ‘અહીં એક જ પત્રકાર છે અને તેમનું નામ મિસ્ટર વાસુ છે, વિજયગુપ્ત મૌર્ય નહિ.’ નન્દાએ ફોનનું રીસિવર મૂક્યું.

આ સાંભળી કોમોડર નન્દાની બાજુમાં ઉભેલા પત્રકાર તરત બોલી ઉઠ્યા : ‘એ હું જ છું... મારા વાચકો મને વિજયગુપ્ત મૌર્ય તરીકે ઓળખે છે.’

નન્દા આશ્ચર્ય પામી ગયા. સમુદ્રી પ્રવાસ દરમ્યાન મિસ્ટર વાસુ સાથે વિવિધ વિષયો પર વાતચીત કરતી વખતે તેમના અસીમ જ્ઞાનનો પરચો નન્દાને બરાબર મળ્યો હતો. પરિણામે નન્દા એટલું તો જાણતા હતા કે મિસ્ટર વાસુ સામાન્ય પત્રકાર ન હતા. આમ છતાં કોઈ પત્રકારને મળવા માટે પારકા દેશમાં લોકમેદની જામે એ કોમોડર નન્દા માટે કલ્પના બહારની વાત હતી. થોડી વારે જહાજ મોમ્બાસા પહોંચ્યું ત્યારે તો નન્દાનું આશ્ચર્ય ઓર વધ્યું. મિસ્ટર વાસુ ઉર્ફે વિજયગુપ્ત મૌર્ય જહાજમાંથી ઉતર્યા એટલે હારતોરા સાથે અનેક ગુજરાતીઓ તેમને ઘેરી વળ્યા. આ સૌ ગુજરાતીઓ મુંબઈથી પ્રગટ થતા અને પૂર્વ આફ્રિકામાં લગભગ ૨૨,૦૦૦ નકલોનો ફેલાવો ધરાવતા ‘જન્મભૂમિ પ્રવાસી’ અખબારના વાચકો હતા. સૌનો આનંદ એટલા માટે સમાતો નહોતો કે ‘પ્રવાસી’માં આખરી પાને ‘છેલ્લું પાનું’ શીર્ષક હેઠળ વર્ષોથી પીરસાતી જ્ઞાન-વિજ્ઞાનની અદ્ભૂત વાંચનસામગ્રીના કલમબાજ વિજયગુપ્ત મૌર્યને નજરોનજર જોવાનો લહાવો તેમને મળ્યો હતો.

આ નાટ્યાત્મક પ્રસંગ આજે માનો યા ન માનો જેવો લાગે, પણ વિજયગુપ્ત મૌર્ય માટે આવાં પ્રસંગો પત્રકારત્વમાં તેમની સાડા ચાર દાયકા લાંબી કારકિર્દી દરમ્યાન ઘણી વખત આવ્યાં. હિમાચલ, સોહમ્, ચાણક્ય, મુક્તાનંદ વિશ્વયાત્રી, પંડિત કૌશિક શર્મા, વિ. મુ. વાસુ, ગોસ્વામી શ્રી વિજયરાયજી, વિજયતુંગ, વાચસ્પતિ, ઈન્દ્રધનુ, વસંતવિજય વગેરે કુલ ૧૭ ઉપનામોએ તેમણે ૧૯૪૫ થી ૧૯૮૧ સુધી અનેક સામયિકોમાં તેમજ અખબારોમાં જ્ઞાન-વિજ્ઞાનનાં વિવિધ વિષયો પર હજારો લેખો આપ્યા. ખગોળશાસ્ત્ર હોય કે કીટક્સૃષ્ટિ, પ્રાણીજગત હોય કે વનસ્પતિજગત, ભૂસ્તરશાસ્ત્ર હોય કે ભૌતિકશાસ્ત્ર, વિજયગુપ્ત મૌર્યની પકડ દરેક વિષય પર હતી. વળી મજૂબત હતી. જે તે વિષયમાં તેમનું પાંડિત્ય તો ખરું, ઉપરાંત અઘરામાં અઘરા વિષયને સરળ ભાષામાં રજૂ કરવાની અનોખી શૈલી તેમની પાસે હતી. આ બેઉ ખૂબીઓના સમન્વયે લાખો ગુજરાતી વાચકોને વિજયગુપ્ત મૌર્યની કલમના ચાહક બનાવ્યા હતા.

આજથી બરાબર ૧૦૦ વર્ષ પહેલાં માર્ચ ૨૬, ૧૯૦૯ ના રોજ વિજયશંકર મુરારજી વાસુ તરીકે પોરબંદરમાં જન્મેલા વિજયગુપ્ત મૌર્યએ માધ્યમિક શિક્ષણ પોરબંદરની ભાવસિંહજી હાઈસ્કૂલમાં લીધું. ૧૯૩૩માં મુંબઈમાં વકીલાત ભણીને પોરબંદર પાછા ફર્યા અને વકીલાત શરૂ કરી. ચાર વર્ષ પછી દીવાની અને ફોજદારી અદાલતમાં ન્યાયાધીશ તરીકેનો હોદ્દો સંભાળ્યો. મૂળ જીવ લેખકનો અને વળી પક્ષીદર્શનનો ભારે શોખ, એટલે પક્ષીઓ વિશે પોતાનું ઊંડું જ્ઞાન લેખોના સ્વરૂપે વ્યક્ત કરે અને તે લેખો ‘પ્રકૃતિ’ નામના સામયિકમાં નિયમિત રીતે છપાય.

માણસના જીવનમાં અમુક પ્રસંગો ટર્નિંગ પોઈન્ટ સાબિત થતા હોય છે. પોરબંદરના ન્યાયાધીશ વિજયશંકર વાસુને વખત જતાં વિજયગુપ્ત મૌર્ય બનાવવામાં નિમિત્ત બનેલો પ્રસંગ ૧૯૪૪માં આકસ્મિક રીતે જ બન્યો. થયું એવું કે મુંબઈમાં ગોરી સરકાર સામે આઝાદીની લડત ચલાવી રહેલા ડો. વસંત અવસરે નામના ક્રાંતિકારી સાથે વિજયશંકરનો ભેટો થયો.

બ્રિટિશ સરકાર સામે ‘આંદોલન’ કર્યાના આરોપસર અવસરે અને તેમના સાથીદારોના નામે મુંબઈમાં અરેસ્ટ વૉરન્ટ જારી થયું હતું, એટલે ગિરફતારીથી બચવા એ ક્રાંતિકારી ડૉક્ટર મુંબઈથી નાસતા દૂપાતા પોરબંદર પહોંચ્યા હતા. વિજયશંકર વાસુને તેમણે પોતાનો કેસ લડવા વિનંતી કરી ત્યારે જવાબ મળ્યો, ‘ચિંતા નહિ કરો. તમારો કેસ હું લડીશ.’ ન્યાયાધીશ હોવાના નાતે જો કે એવું તેઓ કરી ન શકે, એટલે જજના મોભાદાર પદેથી તેમણે રાજીનામું આપ્યું. સામાન્ય વકીલની રૂએ ડૉ. અવસરેનો કેસ (વિનામૂલ્યે) લડવા માટે મુંબઈ ગયા અને અવસરેને ન્યાય અપાવ્યો.

આ બનાવે વિજયશંકર વાસુની ન્યાયાધીશ તરીકેની કારકિર્દીને પૂર્ણવિરામ ભલે મૂકી દીધું, પણ બીજી તરફ તેમનામાં રહેલા લેખકજીવને બેઠો કરી દીધો. મુંબઈમાં વસી જવાના નિર્ણય સાથે ગોરધનદાસ શેઠની પેઢીમાં મહિને માત્ર રૂ. ૭૫ ના પગારે વિજયશંકર ટાઈપિસ્ટ તરીકે જોડાયા. આર્થિક સંઘર્ષ થકવનારો હતો. આમ છતાં તેમણે પોતાનો લેખનશોખ જીવંત રાખ્યો અને ‘પ્રકૃતિ’ સામયિકમાં લેખો આપતા રહ્યા. કેટલાંક વર્ષ બાદ મુંબઈના પ્રતિષ્ઠિત ‘જન્મભૂમિ પ્રવાસી’ અખબાર સાથે જોડાવાનો તેમને મોકો મળ્યો અને વિજયગુપ્ત મૌર્યના નામે તેમણે ‘જન્મભૂમિ પ્રવાસી’ના અંતિમ પાને ‘છેલ્લું પાનું’માં પ્રાણી-પંખીનાં લેખો આપવાનું શરૂ કર્યું. લેખોની સંખ્યા અને સાઈઝ શરૂઆતમાં સીમિત રહી, પરંતુ વખત જતાં બ્રહ્માંડ, વિજ્ઞાન, સમુદ્રસૃષ્ટિ, વનસ્પતિજગત

વિજયગુપ્ત મૌર્ય

વગેરે વિષયોને લગતાં વૈવિધ્યપૂર્ણ લેખો વિજયગુપ્ત મૌર્યની કલમે લખાતા ગયા તેમ ‘છેલ્લું પાનું’માં તેમને વધુ ને વધુ મહત્વ અપાતું ગયું અને વિજયગુપ્ત મૌર્ય છેવટે આખા પાનાનું લેખન-સંપાદન કરતા થયા. ૧૯૭૩ ના અરસામાં ‘જન્મભૂમિ પ્રવાસી’ છોડ્યા પછી તેઓ ફી લાન્સ પત્રકાર તરીકે અખબારોમાં તેમજ સામયિકોમાં માહિતીસભર લેખો આપવા લાગ્યા. દરમ્યાન ‘શેરખાન’, ‘કપિનાં પરાક્રમો’, ‘સિંહ વાઘની સોબતમાં’, ‘શિકારીની તરાપ’, ‘કીમિયાગર કબીર’, ‘હાથીના ટોળામાં’, ‘કચ્છથી કાશ્મીર સુધી લડી જાણ્યું જવાનોએ’, ‘કાશ્મીરનું અગ્નિસ્નાન’, ‘ઝગમગતું ઝવેરાત’, ‘સમુદ્રની અજાયબ જીવસૃષ્ટિ’, ‘પ્રકૃતિનાં લાડકવાયાં પંખીઓ’, ‘જિંદગી જિંદગી’ વગેરે પુસ્તકો પણ લખ્યાં.

ગુજરાતી પત્રકારત્વમાં લગભગ ૪૬ વર્ષની લાંબી કારકિર્દી ભોગવવા છતાં વિજયગુપ્ત મૌર્ય આર્થિક રીતે કદી બે પાંદડે થઈ ન શક્યા. ભારે મહેનતે તૈયાર કરાયેલા એકેક માહિતીસભર લેખનું યોગ્ય આર્થિક વળતર તેમને પ્રકાશકો તરફથી કદી મળ્યું નહિ. વળી ઊંચા વળતરની તેમણે કદી આશા કે અપેક્ષા રાખી પણ નહિ, એટલે જે મળ્યું તેનાથી સંતોષ માની સાદગીભર્યું જીવન તેમણે વીતાવ્યું. ગુજરાતી વાચકોને કંઈક નવું, રસાળ અને જ્ઞાનવર્ધક લખાણ પીરસવાની નેમ સાથે તેમણે કલમ ઉઠાવી હતી અને તે નેમને આજીવન તેઓ ચુસ્તપણે વળગી રહ્યા. પાછલી ઉંમરે આંખોનું તેજ ઘટવા છતાં, કમરનો દુખાવો એકધારો રહેતો હોવા છતાં અને પાર્કિન્સનનો અસાધ્ય રોગ લાગૂ પડ્યો હોવા છતાં

તેમણે પોતાની કલમનું તેજ ઝાંખું પડવા દીધું નહિ. જીવનના અંતિમ દિવસો સુધી તેઓ લેખનકાર્યમાં વ્યસ્ત રહ્યા. લાંબી માંદગી બાદ જુલાઈ, ૧૯૯૨માં તેમણે વિદાય લીધી અને મૂલ્યનિષ્ઠ પત્રકારત્વનો અજોડ દાખલો બેસાડતા ગયા.

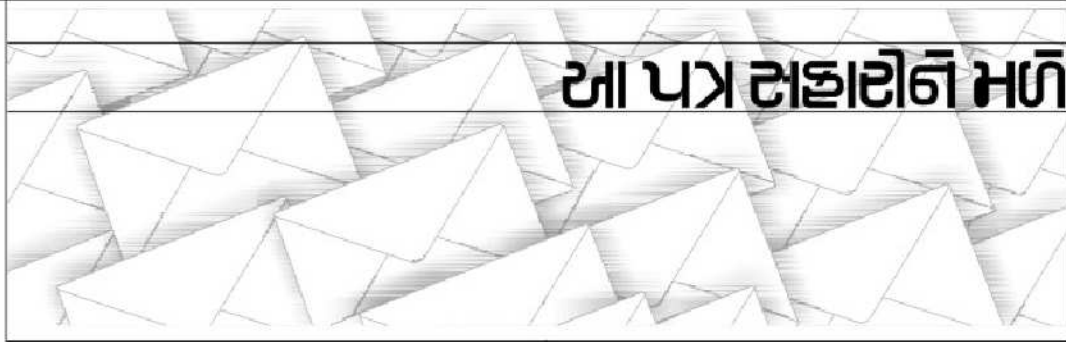
જ્ઞાન-વિજ્ઞાનની જે કેડી વિજયગુપ્ત મૌર્યએ કંડારી એ કેડીને તેમના પુત્ર નગેન્દ્ર વિજયે પણ કારકિર્દી તરીકે પસંદ કરી. પિતાની જેમ જ્ઞાનવર્ધક અને લોકોપયોગી સાહિત્ય પીરસવા માટે જ પત્રકારત્વ ચલાવવાની નેમ સાથે નગેન્દ્ર વિજયે (૧૪ વર્ષની વયે) કલમ ઉઠાવી અને ‘સ્કોપ’ અને ‘સફારી’ જેવાં અભૂતપૂર્વ સામયિકો ગુજરાતને આપ્યાં. આ બેય સામયિકોએ વિજ્ઞાન જેવા અઘરા જણાતા વિષયમાં સરેરાશ ગુજરાતી વાચકને ઊંડો રસ લેતા કરી દીધો એને નગેન્દ્ર વિજયની સિદ્ધિ ગણવી રહી. નગેન્દ્ર

વિજયે તેમની રસાળ કલમ વડે નવી પેઢીની વિચારશૈલી બદલી છે અને તેમના મગજમાં ચાલતી થોટ પ્રોસેસને ટોપ ગિઅરમાં નાખી છે. પ્રત્યક્ષ રીતે તેમનાં જીવન બદલ્યાં છે. જુદી રીતે કહો તો સમાજલક્ષી તેમજ મૂલ્યનિષ્ઠ પત્રકારત્વ ચલાવવાના ઉચ્ચ સંસ્કારોનો પિતાએ આપેલો વારસો પુત્રએ બરાબર જાળવ્યો.

આ લખનારે આજથી અઢારેક વર્ષ પહેલાં ‘સફારી’ના કાર્યાલયમાં પાર્સલો સીવવાના કાર્ય સાથે કારકિર્દીની શરૂઆત કરી ત્યારે એક સંકલ્પ કર્યો હતો : ગમે તે ભોગ આપવો પડે, પણ જ્ઞાન-વિજ્ઞાનનો શક્ય એટલો વધુ ફેલાવો કરવો. આ સંકલ્પના અન્વયે તમામ આર્થિક હિતો ભૂલીને ‘સફારી’ને એક ઝૂંબેશ તરીકે ચલાવ્યું, અંધજનો માટે ‘સફારી’ની શ્રાવ્ય આવૃત્તિ પ્રગટ કરી, ઈન્ટરનેટ પર ‘સફારી’ની વેબસાઈટ આરંભી અને અંગ્રેજી ભાષામાં ‘સફારી’નું પ્રકાશન શરૂ કર્યું.

અલબત્ત, વાત ત્યાં પૂરી થતી નથી. હજી ઘણું કરવાનું બાકી છે. વિજયગુપ્ત મૌર્યની કલમે લખાયેલું સાહિત્ય પુસ્તક સ્વરૂપે આજની તેમજ આવતી કાલની પેઢી સુધી પહોંચતું કરવું છે; ભવિષ્યમાં ભારતની અન્ય ભાષાઓમાં ‘સફારી’નું પ્રકાશન શરૂ કરવું છે, જેથી નગેન્દ્ર વિજય લિખિત જ્ઞાન-વિજ્ઞાનના લેખો ભારતભરમાં પ્રાદેશિક લેવલે પહોંચી શકે અને વખત આવ્યે ગુજરાતમાં ક્યાંક ‘નગેન્દ્ર વિજય સાયન્સ સેન્ટર’ સ્થાપવું છે, જેથી નવી પેઢીમાં નાનપણથી જ વિજ્ઞાન પ્રત્યેનો અભિગમ કેળવી શકાય.

આ બધી મારી ઈચ્છાઓ નથી, બલકે નેમ છે. સંકલ્પ છે. કલમયોગી પત્રકાર વિજયગુપ્ત મૌર્યના પૌત્ર હોવાના નાતે એમ કરવું મારી ફરજ પણ છે. ■ —હર્ષલ પુષ્કર્ણા

થોડાં વર્ષ પહેલાં પ્રવાસમાં સમય પસાર કરવાના હેતુસર બસ સ્ટેન્ડના બૂક-સ્ટોલ પરથી કેટલાંક મેગેઝિનો ખરીદેલાં, જેમાં ‘સફારી’નો ૧૦૦ નંબરનો અંક પણ હતો. પ્રવાસ પૂરો થયો અને બીજાં મેગેઝિનો પસ્તીમાં જતા રહ્યાં, પણ ‘સફારી’નો એ અંક જતનથી સાચવી રાખેલો. બસ, ત્યારથી શરૂ થઈ ‘સફારી’ની વાંચનયાત્રા, જે હજી ચાલુ છે. પાંચ વાચકમિત્રોના ગ્રૂપને લવાજમમાં મળતા ડિસ્કાઉન્ટની સુવિધા મેળવવા જુદા જુદા ગ્રાહકો બદલતો રહ્યો છું, પણ ‘સફારી’ નિયમિત મળે એવી મનોમન મહેચ્છા રાખી છે. ટી.વી.ના અને ઈન્ટરનેટ-કમ્પ્યુટરના જમાનામાં નવું ગુજરાતી જનરેશન વાંચનવિમુખ થતું જાય છે, એટલે સમરસિયા મિત્રોને ‘સફારી’ના ગ્રાહક બનાવવા માટે થોડી મહેનત કરું છું.

શરૂમાં ‘સફારી’ આવતું ત્યારે મારાં બન્ને બાળકો ‘સફારી’નો અંક ત્રણથી ચાર દિવસમાં પૂરેપૂરો વાંચી નાખતાં અને પછી એનું સ્થાન ‘બૂક્સ રાખવાની સલામત જગ્યા’માં જતું રહેતું. પછી સમય એવો આવ્યો કે બાળકો જેમ જેમ મોટાં થતાં ગયાં તેમ કબાટનાં ખાનાંમાંથી ‘સફારી’ના અંકો વારંવાર બહાર કઢાતા રહ્યાં! આજે એક પણ દિવસ એવો નથી જતો કે જ્યારે બાળકોના હાથ ‘સફારી’ને અડક્યા ન હોય!

‘સફારી’ની ટીમનું આયુષ્ય તંદુરસ્ત બની રહે તેવી દિલથી અપેક્ષા, કેમ કે ‘સફારી’ની લાંબી જીવનરેખા ટીમના હાથમાં સુરક્ષિત છે.

બી. એમ. પરમાર, જીઈબી કોલોની, ગાંધીનગર

‘સફારી’ અંક નં. ૧૭૭ નું ટાઈટલ અને ટાઈટલ સ્ટોરી ખૂબ ગમ્યા. ‘બનાવ અને બેકગ્રાઉન્ડ’માં ડિયિંગ પ્રોસેસ વિશેની નવીનતમ જાણકારી મળી. અંગ્રેજોના નામ આગળ લખાતા Lord શબ્દનો વિગતવાર ખુલાસો ‘મંતવ્ય’માં મળ્યો. ‘સંપાદકના પત્ર’માં તેમજ ‘એક વખત એવું બન્યું’માં શ્રીલંકામાં તમિલ પ્રજાજનોએ ભોગવવી પડતી હાલાકી વિશે જાણ્યું. LTTE સામે ‘ઓપરેશન પવન’ની ભૂલનું પોસ્ટ મોર્ટમ સરસ હતું. ૧,૧૫૫ ભારતીય જવાનોનાં બલિદાનની દુરોગામી અસરરૂપે ખુશ્કીદળનાં

નૈતિક જુસ્સાને લાગેલી ચોટ ઘણી ઊંડી છે. પક્ષીની હગારનો કુદરતી ખજાનો અને તેની નિકાસ દ્વારા પેડને મળતી કરોડો ડોલરની આવકનો વિગતવાર લેખ હેરતજનક માહિતી આપનારો રહ્યો. પ્રયોગશાળાની કસનળીમાં જીવન પ્રગટાવવાનો લેખ રસપ્રદ હતો. ‘ફેક્ટફાઈન્ડર’માં રજૂ કરેલા જવાબો નોલેજમાં વધારો કરી ગયા. રેકૉર્ડસર્જક બાંધકામોની ‘સુપરક્રિવઝ’ ખૂબ ગમી.

‘સુપરસવાલ’માં બહુમાળી મકાનો બાંધવાની પદ્ધતિની ડાયાગ્રામ્સ સાથેની રજૂઆત રસપ્રદ હતી.

વિવ્સન એમ. રાઠોડ અને સ્વીટી, વડોદરા; નીરવ સી. પંડ્યા, અમદાવાદ; જગદીશકુમાર, શીતલ, ઉત્તર, અમદાવાદ; દિપ લોહિયા, હિમાંશુ ડોડિયા, બાટવા, જિ. જૂનાગઢ; વિવેક ધકાણ, બાબુલાલ ગોર, ભુજ, કચ્છ; ઉત્તમભાઈ પટેલ, ભાનુબેન, રાજેશ, પ્રતિભા, હિર્વિતા અને હર્ષિલ, અમલસાડ; સુધીરભાઈ, રીટાબેન અને ઉર્મંગ પટેલ, પાદર, જિ. બનાસકાંઠા

‘સફારી’-૧૭૭ હંમેશની જેમ માહિતીથી ભરપૂર રહ્યો—અને હંમેશની જેમ એક જ બેઠકે વંચાઈ ગયો! મોબાઈલ ફોન, LTTE અને પેડ વિશેની જાણકારી જ્ઞાનમાં વધારો કરી ગઈ. વિરાટ બાંધકામોનો ‘સુપરસવાલ’ અને ‘સુપરક્રિવઝ’ તેમના નામ આગળ લાગતા પ્રત્યય ‘સુપર’ને અનુરૂપ હતી. જ્ઞાન-વિજ્ઞાનની અજાણી માહિતીઓથી છલોછલ અંક બદલ સમગ્ર ટીમને અભિનંદન.

તૃપાલ મોદી, કસબા, મહેસાણા; ઈકબાલ જી. ખલિફા, જેતપુર, કાઠી; તપન અને રોનક દેસાઈ, ગાંધીનગર; નિલેષ ઠાકોર, drnileshthakor@yahoo.in

‘સફારી’નો અંક નંબર ૧૭૭ ‘બનાવ અને બેકગ્રાઉન્ડ’થી માંડીને ‘સુપરસવાલ’ સુધી જ્ઞાનવર્ધક રહ્યો. ખાસ કરીને કવર-સ્ટોરી વાંચવાની ખૂબ મજા આવી. મોબાઈલ ફોન અને મગજનું કેન્સર એ વિષય પર રજૂ કરેલી

માહિતી ખૂબ જ રસપ્રદ લાગી. આકાશને આંબતી બહુમાળી ઈમારતો કઈ રીતે બાંધવામાં આવે છે તેનું વર્ણન સરસ હતું. ભારત ગગનચૂંબી ઈમારતોના નિર્માણમાં હજી પ્રાથમિક કક્ષાએ છે તે ખેદની વાત છે. અંકના અન્ય લેખો-વિભાગો પણ લાજવાબ હતા. સુંદર અંક આપવા બદલ અભિનંદન.

ઋત્વી, નિકુંજ દલસાણિયા, જયશ્રી વાળા, માલતી પંડ્યા, નમ્રતા ભટ્ટ, રાજકોટ; વિરપાલ અને રાજેન્દ્રસિંહ ઝાલા, ધ્રાંગધ્રા, જિ. સુરેન્દ્રનગર; નિકુંજ સેજલિયા, અમરેલી; અમુતલીબ એ. કાઠીવાલા, માંડવી, કચ્છ; નિકુંજ, ભૌમિક, કુસુમ પટેલ, જયંતિ પટેલ, યતિન અને શ્રેયસ, વડોદરા; મહર્ષિ વ્યાસ, સેલવાસ; ધનશ્યામ ભટ્ટ્યા અને હંસાબેન ભટ્ટ્યા, લોઅર પરેલ, મુંબઈ

‘એક વખત એવું બન્યું...’માં તેમજ ‘સંપાદકના પત્ર’માં LTTE ના ઉદ્ભવથી માંડીને તેના અસ્તાયલ વિશેનું પૂર્વાપર બેકગ્રાઉન્ડ ફર્સ્ટ-હેન્ડ માહિતી આપનારું હતું. ભારતના ૧,૧૫૫ જવાનો શ્રી લંકાના આંતરવિગ્રહમાં હોમાઈ ગયા તે જાણી અફસોસની અને દુઃખની લાગણી જન્મી. રાજીવ ગાંધીએ કરેલી ભૂલની બહુ મોટી કિંમત આપણા દેશે ચૂકવવી પડી. રાજીવ ગાંધીની લઘુદૃષ્ટિને કારણે આપણા જવાનોએ મૂળ ભારતીય વંશજના શ્રીલંકન તમિળો સામે લાંબો વખત સશસ્ત્ર તેમજ લોહીયાળ લડત ચલાવવાનો વખત આવ્યો તે ઘણી દુઃખદ બાબત કહેવાય.

નિલેશ જે. રૂઢાણી, ગોસા, પોરબંદર; પરેશ ટી. શંખાલા, કિરણ એમ. પોકાર, રવાપર, નખત્રાણા, કચ્છ; જીતેન્દ્ર બી. પાનવાલા, સુરત; દિપક વી. પાટિલ, શાહાદા, મહારાષ્ટ્ર; જયપાલ જાડેજા, જયશ્રી ગોહિલ, હળદેવ, જાગૃતિ, જામ-ગઢકા, જિ. જામનગર; વિરભદ્ર જાડેજા, તપન ત્રિવેદી, જામ-પટાણા, કલ્યાણપુર; બાબુભાઈ ડી. પરમાર, એચ. ચૌહાણ, સરખેજ, અમદાવાદ; ભીખુ, જામનગર

ગરમીઓ બચવા પાતાળમાં પસંદગી ઓસ્ટ્રેલિયન 'અંડરવર્લ્ડ'

ફેબ્રુઆરીની ૧૧ મી તારીખે ઓસ્ટ્રેલિયાના સિડની અને કેનબેરા નજીકના વિસ્તારોમાં પારો ૪૭ ડિગ્રીએ પહોંચ્યો અને તે પહેલાં જાન્યુઆરીમાં એડિલેડ ખાતે થર્મોમીટરનો પારો ૪૪ ડિગ્રી સેલ્શિયસે પહોંચી ગયો ત્યારે પ્રજાએ ૭૦ વર્ષમાં પહેલી વાર ભયંકર હીટ વેવનો અનુભવ કર્યો. શેકી નાખતી ગરમીને કારણે અનેક લોકો હિટાઈડ્રેશનના શિકાર બની બિમાર પડ્યા. કેટલાક લોકો હોસ્પિટલભેગા થયા, તો અસહ્ય ગરમીને લીધે કેટલાકે તેમના જાન ગુમાવ્યા. જંગલોમાં ઠેકઠેકાણે દાવાનળો પણ ફાટી નીકળ્યા.

આખું ઓસ્ટ્રેલિયા અસહ્ય ગરમીના ખપ્પરમાં સપડાયું ત્યારે કૂબર પેડી નામનું ટ્યૂકડું ગામ અપવાદરૂપે બચી ગયું. આ ગામના ૧,૮૧૬ લોકો માટે જાણે કે કશી નવાજૂની બની જ નહોતી. ઓપન એર ભઠ્ઠીમાં શેકાવાનો તેમણે વારો ન આવ્યો, કેમ કે સૌ પોતપોતાના અન્ડરગ્રાઉન્ડ આવાસોમાં સુરક્ષિત હતા, જ્યાં થર્મોમીટરનો પારો હંમેશા મુજબ ૨૪° ના સરેરાશ લેવલે જ સ્થિર હતો.

એડિલેડ શહેરની ઉત્તરે વેરાન પ્રદેશમાં કૂબર પેડી આવેલું છે. કિંમતી પથ્થરોના ખાણકામનો બહુ મોટો ધંધો અહીં વર્ષો થયે ચાલે છે. ઈ.સ. ૧૯૧૦માં પહેલી વખત ઓપલ પ્રકારના મૂલ્યવાન પથ્થરો

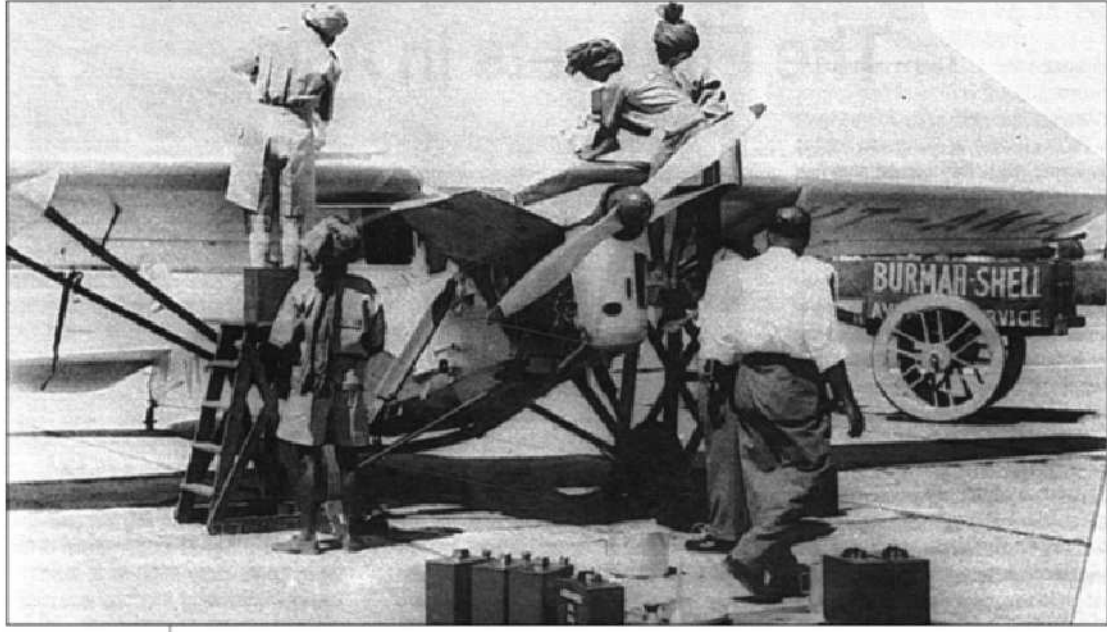
અહીં મળી આવ્યા ત્યારે યુરોપ-અમેરિકાના કેટલાક લોકો વહાણમાં બેસીને ઓસ્ટ્રેલિયા તરફ હંકાર્યા. શક્ય એટલા કિંમતી પથ્થરો ભેગા કરીને અમુક જણા સ્વદેશ પાછા ફર્યા. આસપાસ જ્યાં નદીનાળાં ન હોય, શેકી નાખે તેવો તાપ પડતો હોય, ઘાસનું તણખલુંય ક્યાંય જોવા ન મળતું હોય અને બે ટંકનો ખોરાક શોધવાનાં ફાંફાં પડતાં હોય એ જાતના ભેંકાર પ્રદેશમાં કાયમ માટે રહેવું અશક્ય હતું. આમ છતાં કેટલાક સાહસિકો ત્યાં વધુ પથ્થરો હસ્તગત કરવા ખાતર રોકાયા અને લાંબે ગાળે હંમેશ માટે વસી પણ ગયા. વેરાન ભૂમિ પર પાકા મકાનો બાંધીને કૂબર પેડી નામનું ગામ તેમણે વસાવ્યું.

આજે કૂબર પેડી ગામ ભૂમિ પર નહિ, પણ ભૂગર્ભમાં છે. ગામના સૌ રહીશોના મકાન જમીનની અંદર છે. બહાર ઉભા રહીને નજર કરો તો વેન્ટિલેશનનાં ભૂંગળાં સિવાય કશું દેખાતું નથી. સરેરાશ મકાન ૩૨૫ ચોરસ મીટરનું છે, જેમાં દીવાનખંડ, એક કરતાં વધુ બેડરૂમો, ડાઈનિંગ રૂમ (નીચેનું ચિત્ર) અને કિચન પણ ખરું! સપાટી પરના ભૂંગળામાં ફીટ કરેલો ફિલ્ટરવાળો પંખો તાજી હવાને અંદર ખેંચે છે, જ્યારે વાસી હવા બીજા ભૂંગળા વાટે બહાર નીકળી જાય છે. ડિસેમ્બરથી શરૂ કરીને જાન્યુઆરી સુધી દક્ષિણ ગોળાર્ધમાં ઉનાળો

વધુ આકરો હોય છે. તાપમાન ૪૧° થી ૪૩° સેલ્શિયસની આસપાસ જળવાયેલું રહે છે. કૂબર પેડી વળી રેગિસ્તાની પ્રદેશની વચ્ચોવચ વસેલું ગામ છે. અહીં સૂકી હવામાં ગરમી સ્વાભાવિક રીતે વધુ લાગે છે. વળી દિવસમાં વારંવાર રેતીના વંટોળ પણ ફૂંકાયા કરે છે. આ બન્ને મુસીબતોને ટાળવા માટે કૂબર પેડીના લોકોએ પોતાનાં ઘર જમીનમાં બાંધ્યાં છે. બહાર ગમે તેટલી ગરમી હોય, પણ ઘરમાં સરેરાશ ૨૪° સેલ્શિયસનું એર-કન્ડિશન્ડ તાપમાન જળવાયેલું રહે છે. અન્ડરગ્રાઉન્ડ આવાસની એક જ તકલીફ છે : છતમાં બારી જેવા બે-ત્રણ કાચ બેસાડ્યા છતાં ઝાઝો પ્રકાશ મળતો નથી, એટલે દિવસે પણ બત્તી ચાલુ રાખવી પડે છે. દિવસ હોય કે રાત, કૂબર પેડીના લોકો માટે બેય સરખા! ■

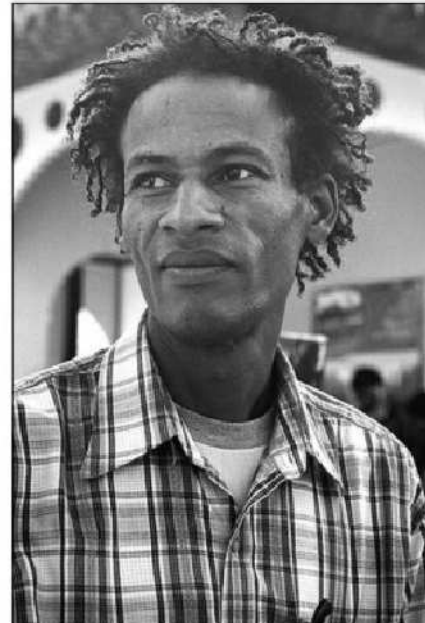
નીચે રજૂ કરેલા ઉત્સવના ફોટા સાથે રસપ્રદ ઘટના વણાયેલી છે. આજથી લગભગ પોણા બસસો વર્ષ પહેલાં એક બ્રિટિશ અમલદાર ગુજરાતના પહાડી પ્રદેશમાં ગયો. જંગલના બધા ડાંગી રાજાઓને એકઠા કરી તેણે અમુક ચીજો ભરેલી શણની ત્રણ સીલબંધ ગુણો તેમની સમક્ષ મૂકી. માત્ર સ્પર્શ વડે એકાદ ગુણ તેમણે પસંદ કરવાની હતી અને ભેટ તરીકે રાખી લેવાની હતી. વારાફરતી ગુણો દાખી જોતાં દરેક આદિવાસી રાજાને ખ્યાલ આવ્યો કે પહેલી ગુણમાં નકરી માટી હતી, બીજીમાં લાકડાં ભર્યાં

વર્ષો પહેલાં મુંબઈ અને કરાંચી-દિલ્હી વચ્ચે મુખ્યત્વે ટપાલોની હેરફેર માટે પ્રવાસ ખેડતાં ટચૂકડાં વિમાનો માર્ગમાં અમદાવાદ ખાતે સ્ટોપ લેતાં હતાં. અહીં તેમનું એ જમાનાની દેશી પદ્ધતિએ રિક્વૂલિંગ પણ કરવામાં આવતું હતું. (ઉપલો ફોટો). કઈ બે એરલાઈન્સ ત્યારે મુંબઈ-અમદાવાદ-કરાંચી અને મુંબઈ-અમદાવાદ-દિલ્હીની એર સર્વિસ ચલાવતી હતી?■

વર્ષોથી રેડિઓનો શોખ ધરાવતા શ્રોતાઓ માટે ‘આ આકાશવાણી અમદાવાદ-વડોદરા છે...’ એવી ઘોષણા અજાણી હોય નહિ. સામાન્ય રીતે તો રેડિઓ સ્ટેશન જે તે શહેરમાં સ્થપાય અને તે શહેરના નામે જ ઓળખાય, માટે એકબીજા કરતાં ૧૨૦ કિલોમીટર છેટેનાં શહેરોનો સામટો નામોલ્લેખ કરવાનું જરૂરી ન બને. અહીં જો કે સવાલ જુદો છે. ગુજરાતમાં સ્થપાયેલું પ્રથમ રેડિઓ સ્ટેશન કયું? અમદાવાદ કે વડોદરા? કે પછી ટુ-ઈન-વન તરીકે બેયનું સહિયારું?■

ઈ. સ. ૧૨૦૦ ની આસપાસ રાજા ભીમદેવના અરસા દરમ્યાન કેટલાક સીદીઓ (જમણો ફોટો) પહેલીવાર ગુજરાતમાં વસ્યા. દેખાવે તરત જુદા તરી આવતા તેમના વંશજો આજે સુરત, ભરૂચ તથા સૌરાષ્ટ્રમાં જોવા મળે છે અને પોતાને ‘બાદશાહ’ તરીકે ઓળખાવે છે. આફ્રિકી સંગીતનો અને કેટલાક આદિવાસી રીતરિવાજોનો

હતાં અને ત્રીજી ગુણમાં થોકબંધ ચલણી સિક્કા હોવાનું જણાતું હતું. ડાંગમાં માટીવાળી જમીનની અને લાકડાં આપતાં જંગલોની કમી ન હતી, એટલે દરેક રાજાએ સિક્કાની ગુણ પસંદ કરી. ગોરા અમલદારે ફેંસલો સંભળાવ્યો કે હવે જંગલો અને જમીન રાજાઓનાં ન રહ્યાં. પૈસાને તેમણે પસંદગી આપી, માટે તેમને અંગ્રેજો તરફથી દર વર્ષે સાલિયાણા તરીકે અમુક રકમ મળતી રહેશે. ક્વિઝ : આ ઘટના પછી રાજાઓને સાલિયાણાં આપવાની વિધિ કયા નામે ઓળખાવા લાગી?■

વારસો તેમણે હજી જાળવી રાખ્યો છે. ક્વિઝ: આફ્રિકાથી તેમના પૂર્વજો આઠેક સદી અગાઉ ગુજરાત કેવી રીતે પહોંચ્યા?■

12

ગુજરાતના એ મંદિરનું નામ આપો કે જ્યાં વર્ષો પહેલાં ભજન-કીર્તન માટે ૩૦૦ વાદકો હતા, ૫૦૦ ગાયિકાઓ તેમજ પૂજારણો હતી અને

જાણી

1

ઈ. સ. ૭૧૧ માં આરબોએ સિંધ જીત્યા પછી આરબ સોદાગરો દક્ષિણના

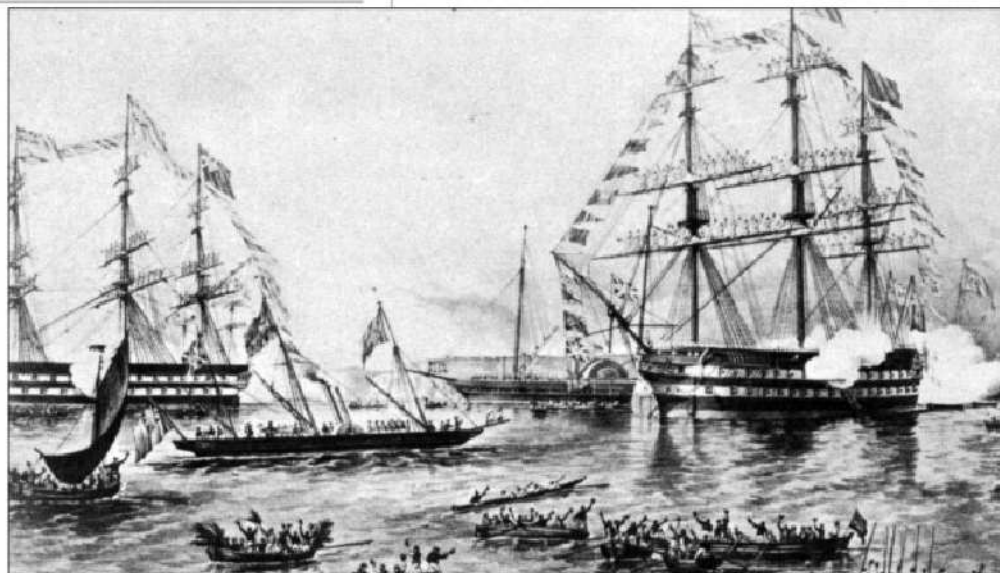

ગુર્જર પ્રદેશ સાથે વેપાર કરવા લાગ્યા. (બાજુનું ચિત્ર). પ્રદેશ ત્યારે ગુજરાત કહેવાતો ન હતો. પ્રચલિત ભાષા સંસ્કૃત હોવા છતાં એ ભાષામાં પણ ગુજરાત શબ્દ ન હતો. (અલબત્ત, ગુર્જરરાષ્ટ્ર શબ્દ ખરો.) આ પ્રદેશને લગતી જાણકારી આરબ સોદાગરો મારફત અરબસ્તાન પહોંચી. આરબો ગુર્જરનો ઉચ્ચાર ગુઝર તરીકે કરતા હતા. અરબી ભાષામાં વળી સમૂહ દર્શાવતા નારીજાતિ બહુવચન નામ પાછળ આત પ્રત્યય લાગે,

એટલે ગુર્જરોનો સમૂહ જ્યાં વસે એ પ્રદેશ આરબો માટે ગુઝર + આત્ = ગુજરાત બન્યો. (બીજો દાખલો : શાહી અમીરોના શાસન હેઠળના પ્રજાજનોનો સમૂહ એટલે અમીરાત). ઉત્તરોત્તર વ્યાપારી સંબંધો વધારતા આરબ સોદાગરોએ ઈ. સ. ૯૦૦ સુધીમાં એ શબ્દ આપણે ત્યાં ફેલાવી દીધો, પણ તેનું સ્વદેશી રૂપ ગુઝરાતને બદલે ગુજરાત હતું.

2

ભગવદ્ગોમંડળ, જેના માટે એ જમાનામાં મહારાજા ભગવત્સિંહજીએ રૂા. ૫,૦૦,૦૦૦ નો ખર્ચ કર્યો હોવા છતાં અમૂલ્ય જ્ઞાનભંડાર પ્રજા સુધી પહોંચે તે આશયે નવ દળદાર ગ્રંથોના સેટનો ભાવ ફક્ત રૂા. ૧૪૬ રાખવામાં આવ્યો. આ જ્ઞાનકોષનાં બધું મળીને ૯,૨૬૬ પાનાંમાં ૨,૮૧,૩૭૯ અધિકરણોના કુલ ૫,૪૦,૪૫૫ અર્થો ઉપરાંત ૨૮,૧૫૬ રૂઢિપ્રયોગો સામેલ છે. આમાંથી લગભગ ૨૦,૦૦૦ અધિકરણો તો એવાં કે જેમને ભગવત્સિંહજીએ પોતે આલેખ્યા.

યાત્રાળુ ભક્તોનું મૂંડન કરવા માટે ૩૦૦ જેટલા વાળંદો હતા. મંદિરની ભવ્યતા અલ બિરૂનીએ તેના પ્રવાસવર્ણનમાં આલેખી હતી. હિન્દ : મંદિરનું સમારકામ ન થઈ શકે એટલી હદે તેનો નાશ મોગલ બાદશાહ ઔરંગઝેબે ૧૭૦૬ માં કરાવ્યો હતો.■

હકીકતદોષ ન રહી જાય એ માટે સહયોગી લેખકોનાં અધિકરણો પણ તેમણે કાળજીપૂર્વક તપાસ્યાં. એક જવાતનું નામ આવતાં તેમણે ‘કપાસની જવાત’ એમ લખાયેલું વાંચ્યું, જે ખુલાસો સંતોષકારક ન લાગતાં નાગપુરની કૃષિ લેબોરેટરીને પૂછાવ્યું અને જરૂરી સુધારો કર્યો. ભગવદ્ગોમંડળ કેટલાંક વર્ષ પછી દુર્લભ બન્યો. રાજકોટની પ્રતિષ્ઠિત પ્રકાશન સંસ્થા પ્રવીણ પુસ્તક ભંડારે ૧૯૮૬ માં તેનું પુનર્મુદ્રણ કર્યા બાદ આજે ફરી તે દુર્લભ છે.

3

ઇતિહાસમાં બ્રિટન વિરૂદ્ધ ફ્રાન્સનો સાગરસંગ્રામ બેટલ ઓફ ટ્રફાલ્ગર તરીકે યાદગાર બન્યો. (નીચેનું ચિત્ર). નેપોલિયનના કાફલામાં ૩૩ લડાયક જહાજો હતાં. બ્રિટનના નેલ્સન પાસે ૨૭ હતાં, જેમાં વાડિયાએ બાંધેલા ‘કોર્નવોલિસ’ સહિત ઘણાં યુદ્ધજહાજોનો સમાવેશ થતો હતો. એક તવારીખી નોંધ પ્રમાણે નેલ્સનનું ‘ધ્વજજહાજ ‘વિક્ટરી’ પણ વાડિયાના જહાજવાડામાં બંધાયું હતું. આ સાગર-સંગ્રામમાં નેપોલિયને પોતાનો લગભગ આખો નૌકાકાફલો ગુમાવ્યો. શિપ-બિલ્ડિંગના ક્ષેત્રે ભૂતકાલિન ગુજરાત વર્ષો સુધી વાઈબ્રન્ટ હોવાનું

પ્રમાણ એ વાતે મળે કે બીજા વિશ્વયુદ્ધ દરમ્યાન ગુજરાતના ત્રણેક ડાન જહાજવાડામાં નાનાં-મોટાં મળીને ૮૦૦ જહાજો બંધાયાં હતાં.

4

દુનિયાનું સૌથી મોટું નેરો ગેજ રેલ્વે નેટવર્ક વડોદરાનું હતું—અને હજી છે. ડાબોઈ તેનું કેન્દ્ર હતું, જ્યાંથી પહેલી ફીડર લાઈન ૧૮૭૩ માં મિયાગામ સુધી લંબાવવામાં આવી હતી. વખત જતાં બધું મળીને ૨૩ ફીડર લાઈન વડે અનેક ગામોને જોડી દેવામાં આવ્યાં. સ્વાભાવિક છે કે સાંકડા ટ્રેક પર ટ્રેનો બહુ ધીમી ગતિએ દોડતી હતી, જ્યારે બીજા પ્રદેશોમાં મીટર ગેજની અને બ્રોડ ગેજની ટ્રેનોનો વેગ સારો એવો હતો. ડાબોઈનું નેટવર્ક જો કે તેના અલગ દાયરામાં વ્યવસ્થિત રીતે ચાલતું રહ્યું. અંતે ગુજરાત સ્ટેટ રોડ ટ્રાન્સપોર્ટની બસસેવા તેને નડવા લાગી. એસ. ટી. બસો ૪૦ થી ૫૦ કિલોમીટરની એવરેજ સ્પીડે અંતર કાપે, તો નેરો ગેજ ટ્રેનનો સરેરાશ પ્રવાસવેગ ૨૦ કિલોમીટરથી વધુ નહિ. ખર્ચ-લાભનો મેળ બેસતો ન હોવાને લીધે ૨૦૦૦ ના વર્ષ સુધીમાં લગભગ ૩૦૦ કિલોમીટરનો ટ્રેક નાબૂદ કરવામાં આવ્યો. આમ છતાં બાકી રહેતા ૭૨૩ કિલોમીટરના પ્રતાપે એ રેલ્વે સંકુલ આજે પણ જગતનું મોટામાં મોટું નેરો ગેજ નેટવર્ક છે.

5

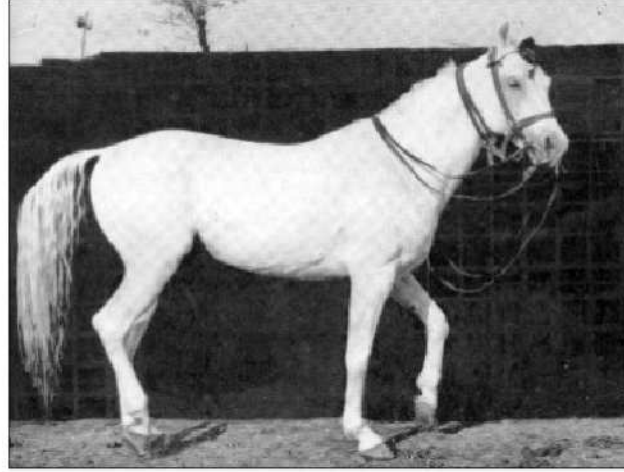
જયશંકર ભોજકે જે નાટકમાં અભિનય કર્યો તે ‘સૌભાગ્ય સુંદરી’ હતું. ગુજરાતી પ્રજામાં જયશંકર તો ઘણા હોય, એટલે નાટકના જયશંકરને વ્યક્તિવિશેષ તરીકે જુદા તારવવા માટે લોકો તેમને જયશંકર સુંદરીના નામે ઓળખતા થયા. આ કલાકાર રંગમંચ પર સ્ત્રીઓનો રોલ ભજવતા એ કારણ પણ ખરું. (બાજુના ચિત્રમાં જમણી તરફ). જમાનાની રૂઢિ મુજબ ફિલ્મોની જેમ નાટકોમાં પણ સ્ત્રીઓ ત્યારે એક્ટિંગ ન કરતી, એટલે પુરુષ કલાકારો સ્ત્રીવેશે ભૂમિકા અદા કરતા હતા—અને તે બાબતમાં જયશંકર ભોજક જેવો નિપૂણ

અદાકાર બીજો એકેય ન હતો. એક વખતે કેટલીક સ્ત્રીઓની મંડળી જામેલી ત્યાં જયશંકર સુંદરી તેમની સાથે બેઠા અને લાંબો સમય વાતચીત કરી, પરંતુ મહિલાઓ તેમની અસલિયત છેવટ સુધી જાણી શકી નહિ.

6

કાઠી ઘોડો (નીચેનો ફોટો) કાન સરવા કરે ત્યારે બેય કાનનાં ટેરવાં એકમેકને લગભગ મળી જાય છે. બીજા દરેક અશ્વના ડાબા-જમણા કાન ટટ્ટાર રહી શકે,

પણ આવી રીતે તેમના અગ્રભાગનો મેળાપ થાય નહિ. કાઠીની બીજી શારીરિક ખાસિયત એ કે તેના પાછલા પગના ઘૂંટણનો સાંધો તીવ્ર ખૂણે વળેલો હોય છે. કાઠી ઓલાદ મૂળ અરબસ્તાની છે અને કાઠિયાવાડમાં તેનું આગમન આકસ્મિક રીતે થયું છે. વર્ષો પહેલાં આવા સંખ્યાબંધ ઘોડા સાથેનું અરબી વહાણ પશ્ચિમ તટે ખરાબે ચડ્યું અને કેટલાક અશ્વો કિનારે પહોંચ્યા. અરબી હોવાના નાતે કાઠી ઘોડા બહુ જાતવાન લેખાય છે.

7

નિષ્ણાતોએ ગુજરાતના લગભગ ૧,૬૦૦ કિલોમીટર લાંબા સાગરકિનારે ઘણાં બધાં સ્થળોનું સર્વેક્ષણ કર્યું, જેમાં તેમણે કંડલા, હજીરા, પીપાવાવ, ઓખા વગેરેને આવરી લીધાં. અલંગનો કાંઠો આદર્શ જણાયો, કેમ કે ત્યાં ભરતી તથા ઓટ વખતે જળસપાટીઓ વચ્ચે ખાસ્સો તફાવત રહે છે. વિસર્જન પામવા માટે અલંગના ભંગારવાડે આવતું જહાજ તેની છેલ્લી સફર ભરતી વખતે ખેડે છે. દૂરથી તે શક્ય એટલા વેગે કાંઠા તરફ ધસે છે અને પ્રવેગના જોરે ઠીક ઠીક હદે કિનારા પર ચડીને છીતી જાય છે.

8

સાલિયાણાંની વહેંચણી કરવાનો સમારંભ ડાંગ દરબાર તરીકે જાણીતો બન્યો. વહેંચણીના બહાને અંગ્રેજોએ ૧૮૪૩ માં દરબાર ભરવાની પ્રથા મૂળ તો એટલા માટે શરૂ કરી કે ડાંગની પરિસ્થિતિ અંગે રાજકીય દૃષ્ટિએ મહત્વની એવી બધી જાણકારી તેમાં મળી જાય, પણ ૧૯૦૨ થી શરૂ કરીને ગોરા અમલદારો ડાંગના આહવામાં કાયમી ધોરણે વસવા માંડ્યા તે પછી અંગ્રેજો માટે ડાંગ દરબારનું મહત્વ પહેલાં જેટલું ન રહ્યું, છતાં દર વર્ષે હોળીના ત્રણ દિવસો અગાઉ દરબાર નિયમિત યોજાતો રહ્યો. ઇન્દિરા ગાંધીએ તેમની ગંદી રાજરમતના ભાગરૂપે ૧૯૭૨ માં રાજા-મહારાજાઓનાં

સાલિયાણાં નાબૂદ કર્યા ત્યારે ગુજરાત સરકારે ડાંગના પાંચ રાજાઓને તથા નવ નાયકોને અપાતી રકમ 'પોલિટિકલ પેન્શન' હોવાનું જણાવી પ્રથા ચાલુ રાખી. આજે ગુજરાત સરકાર વર્ષ દહાડે લગભગ રૂ. ૧૫ લાખ જેટલી રકમ ડાંગી રાજાઓને તથા નાયકોને આપે છે.

9

અમ્બિકા એરલાઈન્સ લિમિટેડ અને તાતાની એર-ઇન્ડિયા લિમિટેડ એમ બે એરલાઈન્સ હતી. અમદાવાદ ખાતે એરપોર્ટ ૧૯૩૫-૩૬ માં બન્યું, જે ગુજરાતનું પહેલું હતું. બીજો નંબર વડોદરાના હરણી એરપોર્ટનો હતો. પ્રથમ પ્લેન ત્યાં ઓક્ટોબર ૨૪, ૧૯૩૭ ના રોજ ઉતર્યું. મુંબઈ-વડોદરાનો ટ્રાફિક અમ્બિકા એરલાઈન્સ ચલાવતી હતી. જામનગર અને ભાવનગર જેવાં બીજાં દેશી રજવાડાંએ પણ ત્યાર પછી રન-વે બાંધ્યા. આજે ભારતનાં બધાં રાજ્યો પૈકી ગુજરાત સૌથી વધુ એરપોર્ટ તથા એરોડ્રોમ ધરાવે છે.

10

ગુજરાતમાં રેડિઓ બ્રોડકાસ્ટિંગના ક્ષેત્રે પહેલો વારો ગાયકવાડના વડોદરાનો આવ્યો. આઝાદીના કેટલાક મહિના અગાઉ જાન્યુઆરી ૧૦, ૧૯૪૭ ના રોજ મહારાજા પ્રતાપસિંહ ગાયકવાડે (બાજુનો ફોટો) એ શહેરમાં ૫ કિલોવોટનું ટ્રાન્સમીટર વિધિવત ખુલ્લું મૂક્યું. વડોદરા રાજ્યના વિલિનીકરણ પછી તેમજ અમદાવાદમાં AIR/ ઓલ ઇન્ડિયા રેડિઓનું કામકાજ શરૂ થયા પછી

બારેજડી ખાતે ૧૯૪૯ માં બેય શહેરો માટે ૫૦ કિલોવોટનું મજિયાડું ટ્રાન્સમીટર સ્થાપવામાં આવ્યું. (વડોદરાનું લો-પાવર ટ્રાન્સમીટર ત્યાર બાદ નિષ્ક્રિય બન્યું). આ ભાગીદારી બેય પક્ષે લાભદાયી હતી. ઉત્તમ સાંસ્કૃતિક વારસો ધરાવતા વડોદરા પાસે સુગમ અને શાસ્ત્રીય સંગીતનો તેમજ બીજા કાર્યક્રમોનો મબલખ ભંડાર હતો, પણ શક્તિશાળી ટ્રાન્સમીટર ન હતું. અમદાવાદના મથક પાસે આવા પ્રોગ્રામો ન હતા, પણ બળવાન ટ્રાન્સમીટર હતું. આ સંજોગોમાં બારેજડીના મથકે સેતુનું કામ આપ્યું.

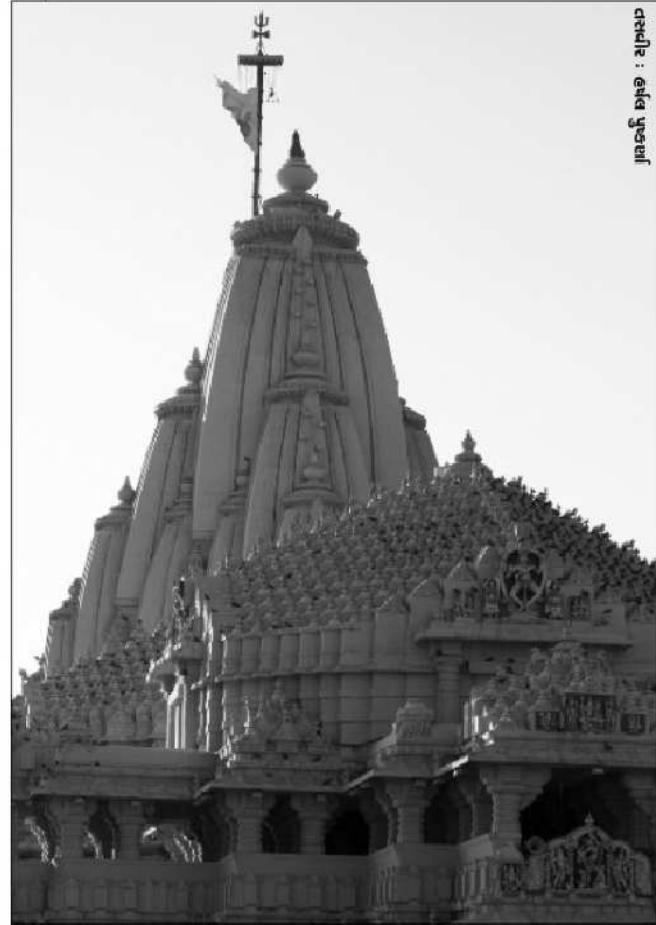
11

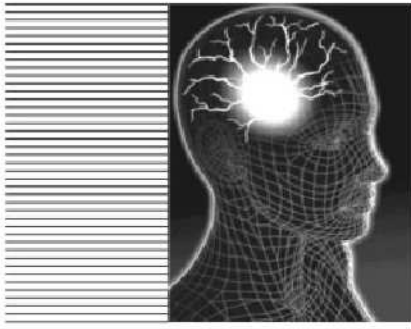
ભૂતકાળમાં ગુજરાત આવેલા ઘણા ખરા સીદીઓ ગુલામ હતા, જેમણે સ્વેચ્છાએ દેશાંતર કર્યું ન હતું. પોર્તુગિઝ તથા આરબ સોદાગરો તેમને ચાકરી કરાવવા માટે સાથે લાવતા હતા. ગુજરાત અને પૂર્વ આફ્રિકાના મોમ્બાસા તથા મોઝામ્બિક વચ્ચે માલવાહક વહાણોની ખેપ નિયમિત રીતે ચાલતી હતી. ગુજરાતથી વળતા પ્રવાસ વખતે આવશ્યકતા કે અનુકૂળતા ન હોય તો આવા ગુલામો માટે વહાણમાં ખાધાખોરાકીની જોગવાઈ કરવાનું ટળે તે આશયે કેટલાક ગુલામોને અહીં ગુજરાતમાં જ તેમના નસીબે તજ દેવાતા હતા. બિમાર પડેલા ગુલામોને પણ સાથે લેવાતા નહિ. પોર્તુગિઝોએ ૧૫૧૩ માં દીવ પર અને ૧૫૬૧ માં દમણ પર હકૂમત જમાવ્યા પછી તેઓ પણ તેમના પોર્તુગિઝ શાસિત ઈસ્ટ આફ્રિકાથી સીદી ગુલામોને લાવ્યા. વર્ષો બાદ ૧૭ મી સદી દરમ્યાન

જૂનાગઢના નવાબોએ પોતાના શાહી સૈન્યમાં ભરતી માટે આફ્રિકાથી કેટલાક સીદીઓ મંગાવ્યા. આ બધા સીદીઓ માટે ગુજરાત અંતે નવું વતન બન્યું. આજે ગુજરાતમાં આવા સીદીઓ લગભગ ૬,૦૦૦ જેટલા છે.

12

સોમનાથનું મંદિર (નીચેનો ફોટો), જેની સુંદરતાનું અને સમૃદ્ધિનું વર્ણન અલ બિરૂનીએ ન કર્યું હોત તો સાડું હતું. ગઝનીના મહમૂદે તેના વિશે જાણ્યું અને ૧૦૨૪ માં સોમનાથ પર ચડી આવ્યો. મંદિરની રક્ષા માટે એકઠા થયેલા લગભગ ૫૦,૦૦૦ જણાને તેના લશ્કરે રહેંસી નાખ્યા. સોમનાથ પર તેણે આવા હુમલાનો દોર ત્યાર પછીનાં વર્ષોમાં જારી રાખ્યો. દરેક આક્રમણ પછી હિન્દુ ભક્તોએ મંદિરનો જીર્ણોદ્ધાર કર્યો, પરંતુ ૧૭૦૬ માં ઔરંગઝેબે સોમનાથનું ખંડન કરાવ્યા પછી નવું મંદિર બંધાયું નહિ. સમારકામ તો અશક્ય જ હતું. આજે જોવા મળે છે એ મંદિર ૧૯૫૦ માં આકાર પામ્યું. મે ૧૧, ૧૯૫૧ ના દિવસે રાષ્ટ્રપતિ ડૉ. રાજેન્દ્રપ્રસાદે શિવલિંગની પ્રતિષ્ઠાવિધિ કરી, જેને 'ધર્મનિરપેક્ષતા'નો ભંગ ગણી વડા પ્રધાન નેહરુએ તેમને ઠપકાનો પત્ર લખ્યો. ■

માઈન્ડગોમ્સ

દેં ઇમારતી વાટ અંતર કંટલું ?

એકમેકની બાજુમાં બે બહુમાળી મકાનો છે. બન્નેની છત વચ્ચે ૧૭૦ ફીટ લાંબુ દોરડું બાંધ્યું છે—એટલે કે દોરડાનો એક છેડો ડાબા મકાન સાથે અને બીજો જમણા મકાન સાથે બાંધેલો છે. દોરડાના બેય છેડા જ્યાં બાંધ્યા છે ત્યાંથી શરૂ કરીને માપ કાઢો તો દોરડાનો લટકતો છેડો (છેક નીચેનો ભાગ) ૮૫ ફીટ નીચે છે.

આટલી માહિતીના આધારે ગણી કાઢો કે બે મકાનો વચ્ચે અંતર કેટલું હશે? ગણતરી માંડો ત્યારે યાદ રહે કે ઊંચાઈમાં બેઉ મકાનો સરખા છે.■

મેન ઓફ ઇ સિરિઝ કોણ ?

ઓસ્ટ્રેલિયા સામે વન-ડે મેચોની સિરિઝમાં હરભજને ૬૦ રન આપીને ૨૮ વિકેટો લીધી. પઠાણે પણ ૬૦ રનના બદલામાં ૨૮ વિકેટો પાડી, માટે સિરિઝના અંતે સવાલ એ જાગ્યો કે મેન ઓફ સિરિઝનો એવોર્ડ કોને આપવો ?

આ સવાલનો ફેંસલો આણવા માટે ઓસ્ટ્રેલિયા સામે વધુ એક મેચ ગોઠવવામાં આવી, જેમાં પઠાણે ૩૬ રન આપી ૪ બેટ્સમેનોને આઉટ કર્યા, જ્યારે હરભજને ૨૭ રનના બદલમાં ૧ વિકેટ લીધી.

ઓસ્ટ્રેલિયા સામે વધુ સારી બોલિંગ કોણે કરી ગણાય ? હરભજને કે પછી પઠાણે ? મેન ઓફ ધ મેચનો ખિતાબ કોને મળવો જોઈએ?■

જાદુઈ જવાબ આપતી આંકડો

એક મેજિક આંકડો એવો છે કે જેમાં ૪ ઉમેરો કે પછી ૪ વડે તેનો ગુણાકાર કરો

તો પણ જવાબમાં કોઈ ફરક પડતો નથી. સરવાળાનો અને ગુણાકારનો જવાબ એકસરખો જ રહે છે. વિચારીને કહો કે તે આંકડો કયો ?■

ગટા અંકનો પચ્ચસના આવા જવાબો

બળતી અને બળતી મીણબત્તીઓ : ચાર નહિ, પણ પાંચ! આનું કારણ એ કે ચાર મીણબત્તીઓ બાળ્યા પછી તેમનાં ટૂંકાં વડે વધુ એક મીણબત્તી બને.

અંકોનો સરવાળો ૨૧ કરી બતાવો : બે રીત છે. (૧) કોઠાને અપસાઈડ ડાઉન કરીને વાંચો અને ત્રણ છગડાને અને ત્રણ એકડાને સર્કલ કરી દો.

(૨) અહીં બતાવ્યા પ્રમાણે બે એકડાને ૧૧ તરીકે વાંચો અને સરવાળો ૨૧ લાવી દો.

અમેરિકન પ્રમુખની પાઝલ : ચોથી શરત એ કે પ્રમુખ બનવા માગતો ઉમેદવાર ચૂંટણીમાં જીતવો જોઈએ.

બે પચ્ચસના સાચા જવાબ આપનાર વાચકોની નામાવલિ : ઋત્વી, નિકુંજ દલસાણિયા, દિવ્યાંગ કોટક, સંજય અલાવડિયા, નિકુંજ અમીપરા, રાજકોટ; જૈવિક એસ. જોષી, આદિત્ય દેસાઈ, વડોદરા; શ્રેયા એમ. દેત્રોજ, હૃદય કે. ઠાકર, જૂનાગઢ; કુણાલ મોજીદ્રા, ગાંધીનગર; નીરવ સી. પંડ્યા, મણિનગર, અમદાવાદ; રચિત એસ. નીનામા, વલસાડ; ચૈતન્ય વ્યાસ, કરણ અને ધવલ વ્યાસ, જામનગર; રચના કે. બુકેલિયા, મુકેશ મહેશ્વરી સુરત; ડૉ. નીલેશ તથા ડૉ. અમીતા કાપડિયા; ડૉ. વિજય ગજેરા, ડૉ. ડીમ્પલ સુખડિયા; હેતલ પી. જોશી, વેરાવળ; ડૉ. જીજ્ઞેશ કડિયા, નીપા, યશ્વી, જૈનમ, ઈડર; જેનિલ એન. ચાવડા, માંડવી, કચ્છ; કેતન કાબરિયા, અમરેલી

વાયકોની પૂછેલા સવાલનો વાચકોની વળતી જવાબ

અંક નં. ૧૭૭ માં પૂછેલો સવાલ : હવામાં અવાજનાં મોજાં દર કલાકે ૧,૧૮૫ કિલોમીટરના વેગે પ્રવાસ કરે છે. ધારો કે સાયરન વગાડતી એક એમ્બ્યુલન્સ કલાકના ૬૦ કિલોમીટરના વેગે પૂરજોશમાં આપણી તરફ આવે છે. એમ્બ્યુલન્સની સાયરનનો અવાજ તો પછી આપણી તરફ કેટલી ઝડપે આવે?

વાચકોએ લખી મોકલેલા જવાબો :

■ અવાજનાં મોજાંનો વેગ કલાકના ૧,૧૮૫ કિલોમીટર છે અને એમ્બ્યુલન્સ પોતે ૬૦ કિલોમીટરના વેગે ધસી રહી છે. આ સંજોગોમાં સાયરને વહેતાં મૂકેલાં અવાજનાં મોજાં ૧,૧૮૫ વત્તા ૬૦ એમ ૧,૨૪૫ કિલોમીટર/કલાકના વેગે આપણી તરફ ધસી આવે.

કરણ અને ધવલ વ્યાસ, જામનગર; અજય ખુડા, જેતપુર; કુંતેશ ભટ્ટા, લોઅર પરેલ, મુંબઈ; વિવેક સિયાણી, રાજકોટ; વિવેક ધકાણ, ભુજ-કચ્છ; વિશાલસિંહ જાલા, ધ્રાંગધ્રા; રશ્મિ લિંબાચિયા, વડોદરા; કેતન કાબરિયા, અમરેલી; યોગેશ્વર બાવરે, ગૌરવ સોનાણી, શ્રીકૃષ્ણ સોનવને, અમદાવાદ

■ ધસી આવતી એમ્બ્યુલન્સનો વેગ સાયરને પ્રસારિત કરેલાં અવાજનાં મોજાંને એક્સ્ટ્રા ‘પુશ’ આપતો નથી. અવાજનાં મોજાં તો ૧,૧૮૫ કિલોમીટરની ઝડપે જ વહે છે. અવાજની તીવ્રતામાં માત્ર વધારો થાય છે. પરિણામે સાયરન વગાડતી એમ્બ્યુલન્સ નજીક આવે ત્યારે સાયરનનો અવાજ જરા વધુ ફિક્વન્સીનો (તીવ્ર) સંભળાય છે. આ સ્થિતિને ડોપલર ઈફેક્ટ કહે છે. આ પ્રકારનો ખુલાસો આપનાર વાચકો :

નટવરલાલ બારોટ, આદિત્ય દેસાઈ, એમ. એલ. જાલા, આકાશ જાની, વડોદરા; વરૂણ ગોસ્વામી, જૂનાગઢ; ઋત્વી, નિકુંજ દલસાણિયા, દિવ્યાંગ કોટક તથા મિત્રો, અશ્વિન ચોથાણી, જયદેવ ગજેરા, રાજકોટ; પ્રશાંત સોની, કર્ણિક વ્યાસ, નીરવ પંડ્યા, દેવેન્દ્રસિંહ વાઘેલા, અમદાવાદ; નિતિન સુથાર, મુ.પો. ફલુ, જિ. મહેસાણા; મહેશ મોગડિયા, રાપર, કચ્છ; નિલેશ રૂથાણી, ગોસા, પોરબંદર; શીતલ ખુડા, જેતપુર; અપૂર્વ ભટ્ટ, ભાર્ગવ પુરાણી, ગાંધીનગર; શક્તિ આંબલિયા, અમરેલી, સુરત; શ્રેયા દેત્રોજ, એન. વી. ઠક્કર, ડૉ. મુકેશ મહેતા, જૂનાગઢ; મુકેશ મહેતા, અમરેલી; વિનોદ વામજા, ધોરાજી; નેહલ ગલિયાવાલા, સુરત; મંથન જાદવ, અડાજણ, સુરત; સી. એમ. રૂપારેલિયા, જામનગર; રચિત નીનામા, વલસાડ.

‘સફારી’ના વાચકોને

વળતો સવાલ

સમાન કદના બે ફુગ્ગા છે. બેઉમાં હિલિયમ વાયુ ભરેલો છે. એક ફુગ્ગો કાળો છે તો બીજો સફેદ છે. બપોરના સમયે બેય ફુગ્ગાને એકસાથે મુક્ત કરવામાં આવે તો કયો ફુગ્ગો વધુ ઝડપે આકાશમાં ચડશે ? કાળો કે સફેદ ?

વૈજ્ઞાનિક ખુલાસા સાથેનો જવાબ ૨૦ માર્ચ પહેલાં ‘વળતો જવાબ’ વિભાગને લખી મોકલો.

ખુદકોદળ

				
	શસ્ત્રનું નામ	સંખ્યા	શસ્ત્રનું નામ	સંખ્યા
રણગાડીઓ	T-55/ARV WZT-3	૮૮૧	M-48 A5	૨૭૦
	T-72/M1	૧,૮૨૫	T-54 / T-55	૫૧
	વિજયન્ત	૧,૦૦૮	T-59	૧,૧૦૦
	અર્જુન	૧૪	T-69	૪૦૦
	PT-76	૧૦૦	T-80 UD	૩૨૦
	AMX-13	૮૦	T-85	૨૭૫
	T-90S	૩૩૦	MBT 2000 ^{AI Khalid}	૪૫
ખસૂસી વાહનો	BRDM-2	૧૧૦	Cessna O-1E	૩૦
બખ્તરિયા વાહનો	BMP-1/2	૧,૭૦૦	M-113	૧,૧૦૦
	કાસ્પિર	૧૬૦	BTR-70 / 80	૧૨૦
			UR-416	૪૬
પેડાંવાળી તોપો	75 mm	૮૦૦	105 mm M-101	૨૧૬
	75 mm M-48	૨૧૫	105 mm M-56	૧૧૩
	105 mm / IFG-1/2	૬૦૦	122 mm D-30	૮૦
	105 mm M-56	૭૦૦	122 mm T-54	૪૮૦
	122 mm D-30	૫૫૦	130 mm T-59-1	૪૧૦
	130 mm M-46	૧,૨૦૦	155 mm M-114	૧૪૪
	155 mm FH-77B	૪૦૦	155 mm M-198	૧૪૮
			203 mm M-115	૨૮
સ્વયંસંચાલિત તોપો	105 mm SP એબોટ	૮૦	155 mm M-109	૨૦૦
	130 mm M-46	૨૦	203 mm M-110	૬૦
	152 mm 2S19	?		
વિમાનવિરોધી તોપો	20 mm ઓર્લિકોન	?	14.5 mm	૮૮૧
	23 mm ZU 23-2	૩૨૦	35 mm GDF-002	૨૧૫
	23 mm ZU 23-4SP	૭૫	37 mm T-55 / T-65	૩૧૦
	30 mm 2S6 SP	૨૪	40 mm L/60	૫૦
	40 mm L40/70	૧,૮૨૦	57 mm T-59 (S-60)	૧૪૪
			85 mm T-72 KS-12	૨૦૦
મલ્ટિ બેરલ રોકેટ લોન્ચર્સ	122 mm BM-21	૧૫૦	122 mm T-83 Azar	૫૨
	214 mm પિનક	૩૦		
મોર્ટાર	81 mm L16A1,E1	૫,૦૦૦	81 mm, M-61,	૨,૩૫૦
	120 mm AM-50 E1	૧,૫૦૦	120 mm AM-50	
મિસાઈલો	SA-6 (SP)	૧૮૦	MK 1/2	૨,૫૦૦
	SA-8/B (SP)	૫૦	FIM-92A સ્ટ્રીગર	૬૦
	SA-9 (SP)	૪૦૦	HN-5A	?
	SA-13 (SP)	૨૫૦	Mistral	૨૩૦
	SA-11	૫૦	RBS-70	૨૦૦
	SA-16	૨,૦૦૦		
હેલિકોપ્ટરો	ચેતક	૧૦૦	લડાયક	૨૨
	ચિત્તા	૫૦	અન્ય	૧૩૧
	લાન્સર	૧૨		

હવાઈદળ

				
	શસ્ત્રનું નામ	સંખ્યા	શસ્ત્રનું નામ	સંખ્યા
વિમાનો	મિગ-21	૨૬૨	મિરાજ	૧૩
	મિગ-23 MF/BN/UM	૧૪૧	મિરાજ-5	૫૦
	મિગ-27	૭૦	મિરાજ-3 EP	૫૦
	મિગ-29	૭૪	A-5C ફેન્ટમ	૪૧
	મિરાજ-2000	૪૮	F-7 PG	૫૫
	જેગ્યુઆર	૬૪	F-16 A/B/C/D	૫૬
	સુખોઈ-30	૪૨	J-7	૭૭
હેલિકોપ્ટરો	Mi-8 / Mi-17	૧૪૦	SA-316	?
	Mi-26	૧૦	--	--
	ચેતક	૬૦	--	--
	ચિત્તા	૨૦	--	--
	ALH ધ્રુવ	૩	--	--

ગૌંડાદળ

				
	શસ્ત્રનું નામ	સંખ્યા	શસ્ત્રનું નામ	સંખ્યા
સબમરિનો	કિલો ક્લાસ	૧૦	એગોસ્તા 90B	૩
	ફોક્સટ્રોટ ક્લાસ	૨	એગોસ્તા ક્લાસ	૨
	શિશુમાર ક્લાસ	૪	દાફને ક્લાસ	૪
	--	--	MG-110 (મિનિ સબમરિન)	૩
વિમાનવાહક જહાજ	RN-22 વિરાટ	૧	--	--
વિનાશિકારી	દિલ્હી ક્લાસ	૩	--	--
	રાજપૂત ક્લાસ	૫	--	--
ફ્રિગેટ્સ	તલવાર ક્લાસ	૩	એમેઝોન ક્લાસ	૬
	બ્રહ્મપુત્ર ક્લાસ	૩	--	--
	ગોદાવરી ક્લાસ	૩	--	--
	નીલગીરી ક્લાસ	૪	--	--
	શિવાલિક ક્લાસ	૩	--	--
કોર્વેટ્સ	કોરા ક્લાસ	૪	--	--
	ખુકરી ક્લાસ	૪	--	--
	વીર ક્લાસ	૧૨	--	--
	અભય ક્લાસ	૪	--	--
મિસાઈલ બોટ્સ	--	--	જલાત-2	૪
લડાયક વિમાનો	સી-હેરિયર	૧૫	--	--
એન્ટિ-સબમરિન હેલિકોપ્ટરો	Ka-31	૮	HAS Mk3	૩
	Ka-25	૭	સી-કિંગ	૬
	Ka-28	૧૮	--	--
	સી-કિંગ	૩૫	--	--
	ચેતક	૨૬	--	--
	આલુએત	૨૫	--	--
એન્ટિ-સબમરિન વિમાનો	ઈલ્યુશિન-38	૬	એટલાન્ટિક	૩
	તુપોલોવ-142	૧૧	અરાયન	૧૦
	ડોર્નિયર-228	૨૦	ફોકર	૧

Q

પાકિસ્તાની આતંકવાદી પ્રવૃત્તિનો અંત લાવવા માગતા ભારતે થોડા વખત પહેલાં આડકતરી રીતે યુદ્ધની ધમકી આપી, પણ ત્યાર બાદ નરમ વલણ અપનાવ્યું. ધારો કે પાક-સ્પોન્સર્ડ આતંકવાદને યુદ્ધ વડે જ ખતમ કરી શકાય તેમ હોય તો ભારત પાસે એ માટે પૂરતી તાકાત છે ખરી ? પાકિસ્તાન કેટલું શક્તિશાળી છે ?

પરાગ કે. નાણાવટી, ગાંધીનગર; ઉમંગ સવાણી અને મિત્રો, આદિપુર, કચ્છ; મનોજ બ્રહ્મભટ્ટ અને તુષાર દવે, જોગેશ્વરી (પશ્ચિમ) મુંબઈ

A

વિશ્લેષણ માગી લેતો પહેલો સવાલ તો એ કે ભૂતકાળમાં ચાર યુદ્ધો ખેલાયાં બાદ હવે વળી પાંચમું ભારત-પાક યુદ્ધ થાય એવી શક્યતા કેટલી ? બે દેશો વચ્ચેનો ખટરાગ હદપાર વધ્યા પછીયે માત્ર અમુક સંજોગોમાં ખુલ્લેઆમના યુદ્ધ સુધી પહોંચે, માટે પ્રશ્નનો જવાબ સંજોગોના અનુસંધાનમાં જ તારવવો રહ્યો.

પાકિસ્તાને ૧૯૪૭ માં પહેલું યુદ્ધ છેડ્યું, કેમ કે તત્કાલીન પરિસ્થિતિ તેને વ્યૂહાત્મક રીતે સાનુકૂળ લાગી. જમ્મુ-કાશ્મીરના મહારાજા હરિસિંહે સમયસર ભારત સાથે જોડાણ કર્યું નહિ, એટલે ભારતીય સૈન્ય દ્વારા પ્રતિકાર થવાનો ડર રાખ્યા વગર પાકિસ્તાને ઓચિંતો હુમલો કર્યો અને કાશ્મીરનો ૭૮,૧૧૪ ચોરસ કિલોમીટર જેટલો પ્રદેશ જીતી લીધો. દેશની અખંડિતતા પર આવો કારમો ફટકો પડ્યા છતાં પંડિત નેહરુ સંરક્ષણના મામલે સુષુપ્ત રહ્યા, એટલે પછી ચીનને આક્રમણ માટે સંજોગો માફકસરના જણાયા અને તેણે ૧૯૬૨ માં આપણો ૩૭,૫૫૫ ચોરસ કિલોમીટરનો પ્રદેશ આંચકી લીધો. (ઉપરાંત બીજા ૮૩,૦૦૦ ચોરસ કિલોમીટર જેટલી ભારતભૂમિ પર દાવો કર્યો). અગાઉ લોહી ચાખી ગયેલું પાકિસ્તાન ૧૯૬૫ માં ફરી ભારત પર આક્રમણ લાવ્યું અને કચ્છનો નગર પારકર વિસ્તાર હડપ કર્યો. ૧૯૭૧ માં ભારતને યુદ્ધ માટે સંજોગો

અનુકૂળ લાગ્યા, એટલે તેણે પાકિસ્તાનના બે ફાડિયાં કરી ૧,૪૩,૩૮૩ ચોરસ કિલોમીટરના પૂર્વ પાકિસ્તાનને સ્વતંત્ર બાંગલા દેશમાં ફેરવી નાખ્યું. ૧૯૯૯ ના અત્યંત જીવસંટોસટના એવા કારગિલ યુદ્ધ માટે પણ એ વખતના સંજોગો જ કારણભૂત બન્યા. શિયાળા દરમ્યાન ભારતીય જવાનો શ્રીનગર-લેહ માર્ગની પહાડી ચોકીઓ હિમવર્ષાને લીધે ખાલી કરી નાખતા, જેમને ખરેખર તો સહેજ પણ રેઢી મૂકવી ન જોઈએ. પાકિસ્તાનના સૈનિકોએ તે ચોકીઓ પર ગુપચુપ કબજો જમાવી લદાખને છૂટું પાડી દેવા ધોરી નસ જેવા શ્રીનગર-લેહ માર્ગ પર તોપમારો શરૂ કર્યો. ભારતના ૪૧૩ જવાનોએ પોતાના જાનનું બલિદાન આપ્યું ત્યારે માંડ લદાખ સુરક્ષિત રહ્યું. બાકી સંજોગો બધી રીતે પાકિસ્તાનની તરફેણમાં હતા.

સંજોગો અત્યારે કેવા છે ? યુદ્ધને નિવારે એ જાતના કે યુદ્ધને નોતરી લાવે એ પ્રકારના ? આજની તારીખે બન્ને દેશો રણમેદાનમાં સામસામા આવી જાય તે અમુક પ્રથમદર્શી કારણોસર બહુ સંભવિત જણાતું નથી. મુખ્ય કારણો :

■ બેઉ દેશો પરમાણુ શસ્ત્રો ધરાવતા હોય ત્યારે એકબીજાના પોસિબલ અણહુમલાની બીકે પરંપરાગત શસ્ત્રોનું યુદ્ધ પણ બને ત્યાં સુધી ટાળે, કેમ કે એવા યુદ્ધમાં હારતો દેશ જીવ પર આવીને પરમાણુ બોમ્બ ફેંકે એ મોટું જોખમ છે.

■ પાકિસ્તાનની ઘણી ડિવિઝનો હાલ અફઘાનિસ્તાન સરહદે તેનાત થયેલી છે, કેમ કે અમેરિકા કટ્ટરપંથી તાલિબાનોના ખતરા સામે અફઘાન સરકારને રક્ષણ આપવા માગે છે. પાકિસ્તાન તે કાર્યમાં લશ્કરી રીતે સહાયભૂત ન થાય તો અમેરિકાએ પોતાના લાખો સૈનિકો ત્યાં ગોઠવવા પડે, જે તેને પસંદ નથી. આ હાલતમાં ભારત-પાક યુદ્ધ એટલા માટે ન થાય કે પાકિસ્તાન તેની ડિવિઝનોને ભારતીય સરહદે ખસેડે તે અમેરિકા ચલાવી ન લે. ટૂંકમાં, ભારત-પાક યુદ્ધ તેના હિતમાં નથી, માટે બન્ને દેશો પર તેનો રાજકીય તેમજ આર્થિક પ્રભાવ જોતાં અમેરિકાના હિતની વિરૂદ્ધ જતો વિગ્રહ લડી તે સુપરપાવર દ્વારા બહિષ્કૃત થવાનું જોખમ તેઓ ખેડે નહિ.

અનુસંધાન પર એ પાને

૨૦૦૮ નું વર્ષ ૧ સેકન્ડ મોડું કેમ આવ્યું ?

શીર્ષકમાં લખેલો પ્રશ્ન જુદી રીતે પણ પૂછી શકાય તેમ છે : ડિસેમ્બર ૩૧, ૨૦૦૮ની રાત્રે છેલ્લી મિનિટમાં ૬૦ ને બદલે ૬૧ સેકન્ડો કેમ હતી? વધારાની એક સેકન્ડ પાછળનું કારણ શું?

એક દિવસમાં કુલ સેકન્ડો જ્યારે ૮૬,૪૦૦ હોય અને એકાદ સેકન્ડ આમતેમ થયાનો હિસાબ ભૂલચૂક ગણીને ભૂલી જવાતો હોય ત્યારે આવાં પ્રશ્નોનું ભલે આપણે મન કોઈ મહત્વ રહેતું નથી, પણ જગતનાં કમ્પ્યુટર નેટવર્ક, વીજાણું સંદેશાવ્યવહાર, ભૌતિક પ્રયોગશાળાઓ, સેટેલાઈટ તેમજ રેડિઓ બ્રોડકાસ્ટિંગ વગેરે માટે એક સેકન્ડની ભૂલચૂક મોટો ફરક પાડી દે છે. પરિણામે ડિસેમ્બર

૩૧, ૨૦૦૮ની મધરાતે જ્યારે પૃથ્વી ૧ સેકન્ડ ‘મોડી’ પડી ત્યારે વિવિધ ઉપગ્રહોની, ઉપગ્રહોનો દોરીસંચાર સંભાળતા ભૂમિમથકોની, ભૌતિક પ્રયોગશાળાઓની વગેરેની ઘડિયાળોનો સમય બદલવામાં આવ્યો. મતલબ કે તેમની ડિજિટલ ઘડિયાળોમાં ૨૩:૫૯:૫૯ પછીની સેકન્ડે નહિ, પણ ૨૩:૫૯:૬૦ પછીની ક્ષણે સમયે તારીખ, વાર અને વર્ષ બદલાયું. આ ઘડિયાળો એકાદ સેકન્ડ આઘીપાછી રહે તો કામકાજનું ટ્યુનિંગ જળવાય નહિ. સમયનો જરા સરખો તફાવત પણ એ સાધનોના કામકાજને ખોરવી નાખે. તફાવત વળી ક્રમશઃ મોટો બનતો જાય તો ભવિષ્યમાં સમયમાપનને અનુસરતાં વીજાણું ઉપકરણોની બધી ગણતરીઓ તદ્દન ખોટી પડે. આ કારણસર સમયને એક સેકન્ડ પૂરતો ‘એડજસ્ટ’ કરવો રહ્યો.

ઘડિયાળો સ્વો પડી જાય, માટે સમયમાં જરૂરી સુધારો કરવો પડે છે એવું નથી. બલકે ધરીભ્રમણ કરતી આપણી પૃથ્વી ક્રમશઃ સ્વો પડી રહી છે. અગાઉ કરતાં તે ઓછી ઝડપે ફુદરડી લે છે. ધરીભ્રમણની સ્પીડ ઘટે, માટે એક ચકરાવો પૂરો કરતાં તેને વધુ સમય લાગે. પૃથ્વીની ઘડિયાળો અને પૃથ્વીના ધરીભ્રમણ વચ્ચેના આવા તફાવતને તો પછી સુધારવો કેમ ? એક જ ઉપાય છે. પૃથ્વીના ધરીભ્રમણ જોડે તાલ બેસાડવા ઘડિયાળનો વેગ ધીમો પાડી દો. ક્રમશઃ વધતા તફાવતનો કુલ આંકડો જ્યારે ૧ સેકન્ડનો થાય ત્યારે ઘડિયાળોમાં તે લીપ સેકન્ડ તરીકે ઉમેરી દેવામાં આવે છે. જુદી રીતે કહો તો

ડિસેમ્બર ૩૧ ની મધરાતે એ દિવસની ૮૬,૪૦૦ સેકન્ડનો ક્વોટા પૂરો થાય કે તરત તારીખ બદલવામાં આવતી નથી. પૃથ્વીને જાણે પોતાનો આંટો પૂરો કરવા માટે એક્સ્ટ્રા સમય આપવાનો હોય તેમ વધુ એક સેકન્ડ રાહ જોવામાં આવે છે. આમ નવું વર્ષ ૮૬,૪૦૧ સેકન્ડ વીત્યા બાદ શરૂ થાય છે. ઘડિયાળોમાં એ રીતે પ્લસ કરાયેલી સેકન્ડ એટલે લીપ સેકન્ડ.

આજથી ૪૫૦ કરોડ વર્ષ પહેલાં પૃથ્વી એટલી ઝડપે ચકરાવા લેતી કે ૧૦ કલાકમાં જ દિવસ બદલાઈ જતો હતો--અને માટે તેનું એક વર્ષ ૮૭૬ દિવસોનું અને સરેરાશ મહિનો ૮૩ દિવસનો હતો.

ઉત્તરોત્તર ધરીભ્રમણનો વેગ ઘટતો રહ્યો. ફુદરડીનો દરેક આંટો પૂરો કરવાનો સમય પણ એટલો જ વધતો રહ્યો. આજથી ૮૦ કરોડ વર્ષ પહેલાં તેનો સરેરાશ દિવસ ૧૮.૨ કલાકનો થયો અને વર્ષના દિવસો ૪૮૧ થયા. દિવસના કલાકો આજે ૨૪ છે અને વર્ષના દિવસો ૩૬૫ છે, છતાં હજી પૃથ્વીના ધરીભ્રમણમાં

નજીવો, પણ એકસરખો ઘટાડો થવાનું અટક્યું નથી. ફુદરતનાં બે પરિબળો એ માટે જવાબદાર છે : સમુદ્રની ભરતી અને પવનનું ઘર્ષણ. ઇમાન્યુએલ કેન્ટ નામના વિજ્ઞાનીએ અઢારમી સદીમાં શોધી કાઢ્યું તેમ ભરતીનો જુવાળ સમુદ્રના કાંઠા સાથે ટકરાય ત્યારે ધરીભ્રમણના જોરને જરા નબળું પાડી દે છે. એ જ રીતે પહાડો સાથે જોરમાં ટકરાતો પવન પૃથ્વીને થોડીઘણી બ્રેક લગાવે છે.

આ બન્ને પરિબળો છે તો બહુ મામૂલી, પણ કરોડો વર્ષ થયે આવું ચાલ્યા કરતું હોવાથી ધરીભ્રમણ ધીમું પડે છે. પૃથ્વીની ઘટતી જતી સ્પીડને કારણે અત્યારે ઘડિયાળો દર વર્ષે ૦.૬ સેકન્ડ જેટલી આગળ નીકળી જાય છે. પરિણામે સરેરાશ ૧૮ મહિને લીપ સેકન્ડ તરીકે તેમાં ૧ સેકન્ડ ઉમેરી પૃથ્વીના ધરીભ્રમણ સાથે તેનો તાલમેળ બેસાડી દેવામાં આવે છે. ૧૯૭૨થી અત્યાર સુધી એવી રીતે કુલ ૨૪ વખત લીપ સેકન્ડનો ઉમેરો કરવામાં આવ્યો છે. ડિસેમ્બર ૩૧, ૨૦૦૮ ના રોજ પૃથ્વીના ધરીભ્રમણ સાથે ઘડિયાળોનો એવો જ (ચોવીસમો) મેળ બેસાડવામાં આવ્યો.■

1

ઇંગ્લિશ ભાષાનો વાઈબ્રન્ટ શબ્દ તો જાણે વાઈબ્રેશનના આધારે રચાયો છે અને તેનો અર્થ full of life, energy and enthusiasm એવો થાય છે, પરંતુ ગુજરાત શબ્દનું મૂળ કયા ઓરિજનલ શબ્દમાં નીકળે તેની આધારભૂત નોંધ તવારીખના પાને ક્યાંય મળતી નથી. ગુજરાત જ્યારે મુંબઈ પ્રાન્તનો હિસ્સો ગણાતું તે વખતના ‘બોમ્બે ગેઝેટિયર’ સર્વસંગ્રહે ટાંકેલું મંતવ્ય એ છે કે ગુજરાત નામ ગુર્જરાષ્ટ્રનું અપભ્રંશ હોવું જોઈએ. બીજી તરફ બહુમતી વિદ્વાનોના મતે ગુજરાત શબ્દનું મૂળ વિદેશમાં રહેલું છે—અને તેના પર સંસ્કૃત નહિ, પણ અરબી ભાષાનો પ્રભાવ છે. વિદ્વાનોએ આવો તર્ક કયા અરબી શબ્દના આધારે લડાવ્યો? ■

2

અહીં આપેલી તસવીર ગોંડલના પ્રજાપ્રેમી અને પ્રખર વિદ્વાન મહારાજા ભગવત્સિંહજીની છે, જેમણે ૧૮૮૪ થી ૧૯૪૪ સુધી રાજ્યને આદર્શ વહીવટ આપ્યો. ગોંડલ ત્યારે જ્ઞાનનું અને ગોરક્ષાનું રાજ્ય કહેવાતું હતું. ભારતના અનેક રાજા-મહારાજાઓ જ્યારે પોતાના મોજ-શોખમાં રચ્યાપચ્યા રહેતા ત્યારે વિદ્યાવ્યાસંગી ભગવત્સિંહજી નવરાશનો સમય જ્ઞાનકોષ યાને એન્સાઈક્લોપીડિયા તૈયાર કરવામાં વીતાવતા હતા. આ મેરેથોન કાર્ય પૂરું

આવતી કાલના વાઈબ્રન્ટ ગુજરાતની ગઈકાલ

આર્થિક અને વ્યાપારી પાવરસેન્ટર જેવું ગુજરાત પ્રગતિના પાટે તેની ઝડપી આગેકૂચને લીધે આજકાલ દુનિયાના ઘણા દેશોનું ધ્યાન ખેંચી રહ્યું છે. પ્રસ્તુત સુપરક્વિઝ ભવિષ્યના નહિ, પણ ભૂતકાળના ગુજરાતની છે. સવાલ-જવાબના બહાને અતિતમાં ડોકિયું કરો અને જુઓ કે આવતી કાલના વાઈબ્રન્ટ ગુજરાતની ગઈકાલ પણ ઓછી વાઈબ્રન્ટ નહોતી.

3

કરવામાં કુલ ૨૫ વર્ષ અને ૪ માસ લાગ્યા. અંતે તૈયાર થયેલા અભૂતપૂર્વ જ્ઞાનકોષનું નામ શું? ■

દરિયાઈ વેપાર માટે વહાણો બાંધવાની માનો યા ન માનો જેવી પ્રવૃત્તિ વર્ષો પહેલાં ગુજરાતના સંખ્યાબંધ જહાજવાડામાં ચાલતી હતી. શિપ-બિલ્ડિંગના ક્ષેત્રે ગુજરાત માત્ર ભારતમાં નહિ, સમગ્ર જગતમાં મોખરે હતું. સુરતમાં અઠવા લાઈન્સથી શરૂ કરીને ડુમસ સુધીના કાંઠે તો બાંધકામ એટલા મોટા પાયે ચાલતું કે ૮,૦૦૦ જેટલા કારીગરો રોજનું સરેરાશ એક વહાણ તરતું મૂકતા હતા.

શિપયાર્ડના માલિક લવજી વાડિયા નામના પારસી હતા, જેમના ધંધાકીય ટ્રેડમાર્ક પર HONOR AND MAGNANIMITY એવું સૂત્ર લખેલું હતું. (ઉપરનું ચિત્ર). વાડિયા ફેમિલીએ બાંધેલાં વહાણોમાં તોપસજ્જ યુદ્ધજહાજોનો પણ સમાવેશ થતો હતો. આ યુદ્ધજહાજો વડે બ્રિટનના એડમિરલ હોરેશિયો નેલ્સને ૧૮૦૫ માં નેપોલિયનના ફેન્ચ નૌકાદળ સામે જે ઐતિહાસિક તેમજ ભીષણ સાગરસંગ્રામ ખેલ્યો એ કયો? ■

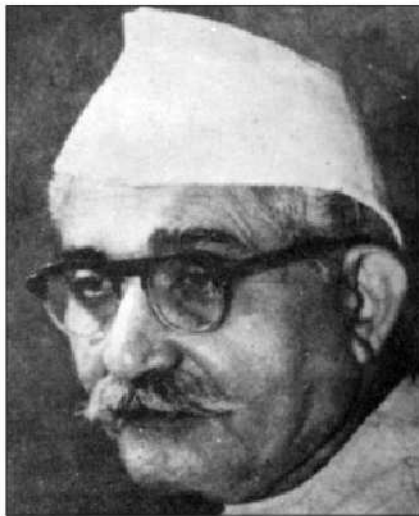
4

૧૮૬૧ સુધી ગુજરાતમાં રેલ્વે ન હતી. ઈંગ્લેન્ડમાં સ્થપાયેલી બોમ્બે-બરોડા એન્ડ સેન્ટ્રલ ઈન્ડિયા/BB&CI કંપનીએ નવેમ્બર, ૧૮૫૫ માં રેલ્વેને વડોદરા સુધી લંબાવવાનો કોન્ટ્રાક્ટ ઈસ્ટ ઈન્ડિયા

કંપની સાથે કર્યો. લાઈન બ્રોડ ગેજની હતી. (જમણો ફોટો). ૧૮૬૧ માં તે વડોદરા સાથે જોડાયા પછી મહારાજા ખાંડેરાવ ગાયકવાડે આખા રાજ્યમાં નેરોગેજ ફીડર લાઈનનું નેટવર્ક રચવાનો મેગાપ્રોજેક્ટ શરૂ કર્યો, જેથી આસપાસના પ્રદેશોમાં રહેતા લોકો માટે વડોદરા ઉપરાંત સુરત તથા મુંબઈ પહોંચવાનું સહેલું બને. આ નેટવર્ક બે રેકૉર્ડ્ઝ નોંધાવ્યા. પહેલો એ કે ભારતની સર્વપ્રથમ નેરો ગેજ રેલ્વેનો આરંભ ગાયકવાડના વડોદરામાં થયો. બીજો રેકૉર્ડ કયો? ■

5

૧૮૮૯ માં મહેસાણા નજીક વીસનગર ખાતે જન્મેલા જયશંકર ભુદરદાસ ભોજકને (બાજુના ફોટો) અભિનયકળા ગળથૂથીમાં મળી હતી. એક સદી કરતાં પણ વધુ સમય પહેલાં ગુજરાતી નાટ્યભૂમિનો આરંભ જેમણે કર્યો તેમાં જયશંકર ભોજક મોખરે હતા. ૧૯૦૧ માં માત્ર બાર વર્ષની વયે તેમણે મુંબઈ ગુજરાતી નાટક મંડળી તરીકે ઓળખાતી સંસ્થાના નાટકમાં લાજવાબ અભિનય કર્યો.

નાટકમાં ૪૧ ગીતો હતાં, જે પૈકી ૧૭ ગીતો ભોજકે મધુર કંઠે લલકાર્યાં. ત્રણ વર્ષોમાં નાટકના કુલ ૧૭૦ શો થયા, જે રેકૉર્ડ હતો. આ જન્મજાત અભિનેતા ત્યાર પછી જયશંકર ભોજકને બદલે જયશંકર સુંદરી તરીકે કેમ મશહૂર બન્યા? ■

6

કાઠિયાવાડી, મણિપુરી, ભુટિયા, મારવાડી અને સ્થિતિ એમ પાંચ મુખ્ય જાતના ઘોડા આપણે ત્યાં થાય છે. બધાને તેમના ભૌગોલિક પ્રદેશ મુજબનાં નામો અપાયાં છે, એટલે કે ટૂંકમાં કાઠી તરીકે ઓળખાતા કાઠિયાવાડી અશ્વો સ્વાભાવિક રીતે કાઠિયાવાડના છે. આ પાણીદાર ઘોડાની એવી શી વિશેષતા છે કે જે બીજા ઓલાદોના ઘોડામાં જોવા મળતી નથી? ■

7

જહાજો બાંધવા માટે પંકાયેલા ગુજરાતે ૧૯૮૦ ના દસકાની શરૂઆતે જહાજો ભાંગવાનો ધંધો મોટા પાયે અપનાવ્યો. ભાવનગરથી ૫૦ કિલોમીટર દક્ષિણે અલંગનો ૧૭.૫ ચોરસ કિલોમીટરનો એરિઆ પહેલીવાર જહાજવાડાને બદલે ભંગારવાડા તરીકે પસંદ કરવામાં આવ્યો. (નીચેનો ફોટો). શિપ-બ્રેકિંગની ત્યાં આરંભાયેલી પ્રવૃત્તિ ગુજરાત માટે જો કે પહેલીવારની ન હતી. અગાઉ ૧૯૭૮ માં ચોટિલાના ધીરુભાઈ શાહ નામના વેપારીએ જામનગર પાસેના કિનારે જહાજો ભાંગવાનો બિઝનેસ શરૂ કરી દીધો હતો. અંતે જો કે અલંગ જ શિપ-બ્રેકિંગનું કેન્દ્ર બન્યું. કિવિઝ : સરકારની પસંદગી અલંગ પર કેમ ઉતરી? ■